

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Využití terapeutických technik
ve speciální pedagogice**

Monika Pečenková

Vedoucí práce: PhDr. Martin Kocanda

Bakalářská práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Monika PEČENKOVÁ**
Studijní program: **B6107 Humanitní studia**
Studijní obor: **Humanitní studia**
Název tématu: **Využití terapeutických technik ve speciální pedagogice**
Zadávající katedra: **Katedra věd o výchově**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Speciální pedagogika (vymezení pojmu, historie, cíle speciální pedagogiky)
2. Terapeutické techniky (terapie - vysvětlení pojmu)
3. Terapeutické techniky využitelné ve speciální pedagogice (např. arteterapie, canisterapie, ergoterapie, muzikoterapie)
3. Základní škola Poděbrady - U Bažantnice (informace o škole, zaměstnanci) - kvalitativní výzkum

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

O. Müller : Terapie ve speciální pedagogice J. Pipeková : Terapie ve speciálně pedagogické péči V. Pokorná : Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení J. Slowik : Speciální pedagogika

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Martin Kocanda**
Katedra věd o výchově

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Mgr. Ilona Moravcová, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Poděbradech dne 19.3.2010

Monika Pečenková

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Martinu Kocandovi za odborné vedení, cenné připomínky a především za věnovaný čas.

Dále bych na tomto místě ráda poděkovala celému pedagogickému sboru Speciální základní školy v Poděbradech za ochotu a poskytnuté materiály.

Monika Pečenková

SOUHRN

Bakalářské práce je zaměřena na terapeutické techniky využívané ve speciální pedagogice. Je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Jejím cílem je bližší seznámení s pojmy speciální pedagogika a terapeutické techniky, ale také nastínění jejich provázanosti. V teoretické části charakterizují konkrétně arteterapii, muzikoterapii, animoterapii a ergoterapii. V praktické části popisují využití terapeutických technik ve speciální pedagogice tak, jak jsem toho byla svědkem, při svém pozorování ve Speciální základní škole v Poděbradech.

KLÍČOVÁ SLOVA

Speciální pedagogika – terapie – arteterapie – muzikoterapie - zooterapie – ergoterapie

TITLE

Utilizing therapeutic technique in special pedagogy

ABSTRACT

The subject of this bachelor work is the use of various therapeutic techniques in special pedagogy. It is divided into a theoretical and a practical part. The concepts of therapeutic technique and special pedagogy are introduced and their interconnection is shown. I particularly focus on an art therapy, a music therapy, a zotherapy and an occupational therapy in the theoretical part. The practical part is then dedicated to the utilizing of particular therapeutic techniques in special pedagogy on the basis of the participant observation I have done in Special Primary School in Poděbrady.

KEYWORDS

Special pedagogy - therapeutic technique - art therapy - music therapy – zotherapy - occupational therapy

OBSAH

ÚVOD	10
------------	----

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA	13
1.1. Historie speciální pedagogiky.....	13
1.2. Definice a cíle.....	14
1.3. Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami	16
2. TERAPEUTICKÉ PŘÍSTUPY	18
2.1. Terapie ve speciální pedagogice.....	18
2.2. Rozdělená terapie ve speciální pedagogice	20
3. ARTETERAPIE	22
3.1. Definice arteterapie.....	22
3.2. Historie arteterapie.....	23
3.3. Cíle arteterapie.....	24
3.4. Rozdělení a formy arteterapie.....	25
3.5. Artefiletika.....	26
4. MUZIKOTERAPIE	27
4.1. Definice muzikoterapie.....	27
4.2. Cíle muzikoterapie.....	27
4.3. Dělení muzikoterapie.....	28
4.4. Hudební nástroj v muzikoterapii	29
4.5. Působení muzikoterapie na klienta	30
5. ZOOTHERAPIE	31
5.1. CANISTERAPIE.....	32
5.1.1. Definice canisterapie	32
5.1.2. Historie canisterapie	32
5.1.3. Členění canisterapie	33
5.1.4. Canisterapeutický tým.....	34
5.1.5. Příklady konkrétních činností v canisterapii	35
5.1.6. Polohování se psy.....	36
5.2. HIPOTERAPIE	37
5.2.1. Definice hipoterapie	37
5.2.2. Rozdělení hipoterapie.....	38
5.2.2.1. Hiporehabilitace.....	38
5.2.2.2. Pedagogicko-psychologické ježdění.....	40
5.2.2.3. Sport handicapovaných a rekreační ježdění.....	41
6. ERGOTERAPIE	41
6.1. Definice ergoterapie.....	41
6.2. Cíle ergoterapie.....	42
6.3. Hra v ergoterapii	42
6.4. Dělení ergoterapie.....	44
6.5. Ergoterapeut.....	45

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7. ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ	46
8. SPECIÁLNÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLA V PODĚBRADECH.....	47
8.1. ERGOTERAPIE S ARTE PRVKY.....	51
8.2. CANISTERAPIE.....	54
8.3. MUZIKOTERAPIE.....	57
8.4. CHIROFONOTIKA, TIBETSKÉ MÍSY.....	58
8.5. TRAMPOTERAPIE	60
8.6. SNOEZELEN	61
ZÁVĚR.....	62
SEZNAM PŘÍLOH.....	66
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	76

Úvod

Problematika žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami je v současné době aktuální nejen v České republice, ale i ve většině evropských zemí. Začlenění jedinců s postižením do společnosti a naplnění jejich práva na vzdělání se stává stále diskutovanějším tématem. Jsou zakládány nadace, společnosti a centra, která podporují integraci lidí s různými druhy postižení a snaží se, aby tito lidé mohli žít plnohodnotný život. Na trh přicházejí nové technologie a jsou využívány nové přístupy, které usnadňují tento proces.

Terapeutické techniky jsou využívány již řadu let. Za svou historii prošly složitým vývojem. Vzhledem k tomu, že je zakládán stále vyšší počet speciálních škol, škol praktických a jiných organizací pro jedince s různými druhy postižení, vytváří se zde prostor pro čtenější využívání různých terapeutických technik.

Právo na vzdělání má každý z nás. V tomto jsme si rovni. Ovšem někteří lidé mají ke vzdělání cestu složitější kvůli svému postižení. Ti potřebují vzdělávací proces upravit tak, aby jim bylo umožněno dosáhnout nejvyšší možné úrovně vzdělání, kterou jim jejich aktuální stav dovoluje. Ve speciálně vzdělávacím procesu hrají terapeutické techniky nezastupitelnou roli. Ve své bakalářské práci se pokusím přiblížit, proč tomu tak je. Terapie pomáhají žákům relaxovat, rehabilitovat nebo snáze si osvojovat návyky chování a myšlení. Je nesporné, že usnadňují vzdělávací proces, urychlují integraci do společnosti a cestu k soběstačnosti.

Tématem mé bakalářské práce je využití terapeutických technik ve speciální pedagogice. K výběru tohoto tématu mě inspirovala odborná praxe, kterou jsem absolvovala ve druhém ročníku studia oboru Humanitní studia na filozofické fakultě Univerzity v Pardubicích. Praxi jsem vykonávala ve Speciální základní škole v Poděbradech. Během svého působení ve zdejší škole jsem se začala zajímat o terapie, které jsou ve škole provozovány, protože děti o nich často hovořily a těšily se na ně. Po rozhovoru s vyučujícími jsem zjistila, že terapiím je zde věnováno hodně úsilí a času. Rozhodla jsem se, že se ve své práci zaměřím nejprve na teorii terapeutických technik, jejich využití ve speciální pedagogice a konkrétní příklady. Poté své teoretické

poznatky využítuji v praktické části, v níž popíši využití terapeutických technik ve Speciální základní škole v Poděbradech a posoudím, jak se liší teorie a praxe.

Práci jsem rozdělila na část teoretickou a část praktickou. Považovala jsem za nejlepší nejprve čtenáře seznámit s oborem speciální pedagogika. V první kapitole tedy nejen vysvětluji tento pojem a uvádím známé definice, ale stručně popisuji i historii a cíle oboru. Dále je zde uvedeno i rozdělení speciální pedagogiky jako celku do jednotlivých podoborů.

V druhé kapitole přecházím od pojmu terapeutické techniky obecně k jejich využití ve speciální pedagogice. Objasňuji, co si pod pojmem terapeutické techniky představit, uvádím základní dělení terapií a zabývám se pozitivním vlivem propojení speciální pedagogiky a terapií na stav jedince. Existuje několik druhů terapií, které jsou ve speciální pedagogice využívány. Popisem těchto skupin uzavírám kapitolu.

Ve zbytku teoretické části postupně charakterizuji nejčastěji využívané terapie ve speciální pedagogice. Ve třetí kapitole je to arteterapie. Po úvodní definici a seznámení se se stručnou historií terapie jmenuji její cíle. Následují současné trendy arteterapie a její dělení. V závěru kapitoly se pozastavuji u pojmu artefiletika.

Podobnou strukturu má i čtvrtá kapitola, která je věnována muzikoterapii. Ani zde nechybí definice, zmínka o historii a cílech terapie. Podstatnou roli v muzikoterapii hraje hudební nástroj, jemuž je věnována také pozornost. Dále se věnuji působení hudby a muzikoterapie na klienta, v našem případě na dítě.

Následuje kapitola nesoucí název zooterapie. Tu jsem rozdělila do dvou podskupin, canisterapie a hipoterapie.

Teoretickou část uzavírám kapitolou o pracovní terapii, tzv. ergoterapii. Popisují její historii, cíle a dělení do oblastí. S přihlédnutím k tématu mé práce, věnuji se hlouběji hře v ergoterapii. Hra je pro děti a žáky speciální školy důležitá, protože jejím prostřednictvím si odpočinou a uvolní se, ale i nenásilnou formou vstřebávají informace a vědomosti. Hry, které lze využít v ergoterapii jsou uvedeny na konci kapitoly.

Jak jsem v úvodu naznačila, následuje část praktická, ve které seznamuji čtenáře s výsledky mého výzkumného šetření. Výzkum jsem prováděla ve Speciální základní škole v Poděbradech. Protože jsem zvolila výzkum kvalitativní, konkrétně zúčastněné pozorování, navštěvovala jsem opakovaně terapie, které jsou zde prováděny. Nejprve představuji školu samotnou, poté přecházím k terapiím, které jsou zde provozovány. Věnuji se jednotlivě každé z nich.

I. Teoretická část

1. SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKA

1.1. Historie speciální pedagogiky

Po dlouhou dobu byla výchova a vyučování handicapovaných dětí striktně oddělována od výchovně-vzdělávacího procesu zdravých jedinců. Jan Amos Komenský, ve svém díle *Velká didaktika*, projevil značnou snahu vzdělávat i děti handicapované. Snažil se aplikovat obecně pedagogické přístupy na specifické podmínky práce s takovými dětmi. Nabádal společnost ke změně přístupu k dětem, které byly pro svou odlišnost vyloučené. Jeho snahy byly dlouho odmítané a zájem o tyto jedince byl stále pouze výhradně lékařský.

Až později se začaly handicapované děti stávat objekty pozornosti i pro pedagogiky a právníky. Obecně pedagogické přístupy se začaly uplatňovat ve výchově neslyšících, nevidomých a později i mentálně retardovaných od počátku 19. století. Postupně docházelo k odstranění bariéry mezi speciální výchovou a procesem obecné pedagogiky. Speciální pedagogika je vědní disciplína velmi mladá. Jako teoretická disciplína začala být uznávána teprve od počátku 20. století. V průběhu 20. století se začalo prosazovat komplexní chápání vztahu mezi obecnou a speciální pedagogikou.

Pojem speciální pedagogika poprvé užil v roce 1957 Bohumír Popelář. U nás se ustálil v 70. letech. Definitivně se k němu přiklonil Miloš Sovák (1905–1989), jako první vedoucí katedry speciální pedagogiky na Univerzitě Karlově. A v roce 1972 ho použil v názvu své knihy *Nárys speciální pedagogiky*. Základní koncept oboru, který zde Miloš Sovák vytvořil, je platným východiskem speciálně pedagogické teorie a praxe u nás.¹

¹MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. Brno : Paido, 1996. s. 7.

1.2. Definice a cíle

Defektologický slovník² uvádí ve stejném významu jako speciální pedagogika například pojmy nápravná nebo léčebná pedagogika, pedagogika handicapovaných dětí. V celém světě není pojmenování tohoto vědního oboru jednotné.³

„Speciální pedagogika v našem pojetí je nauka o zákonitostech rozvoje, výchovy a vzdělávání defektních jedinců (dětí, mládeže i dospělých, tj. jedinců stížených různými nedostatky tělesnými, smyslovými nebo rozumovými, popř. poruchami chování).“⁴

„Speciální pedagogika je vědním oborem v soustavě pedagogických věd, který je zaměřen na teorii a praxi výchovy, vyučování a vzdělávání dětí, mládeže a dospělých se speciálními potřebami z důvodu somatického, sensorického, mentálního, řečového nebo psychosociálního defektu, poruchy nebo omezení, či jejich kombinace.“⁵

V evropských zemích jsou speciální výchova a vzdělávání zaměřeny výhradně na mentálně, pohybově a smyslově znevýhodněné osoby, zatímco v zámořských oblastech (například v USA) jsou do systému zapojovány i jedinci výjimečně nadaní a talentovaní.

Pojetí speciální pedagogiky:

- a) v širším slova smyslu – označuje každou speciálně zaměřenou pedagogiku ve vztahu k obecné pedagogice (např. pedagogika předškolního věku)
- b) v užším slova smyslu – označuje samostatnou vědní disciplínu, která zkoumá zákonitosti speciální výchovy a vzdělávání, včetně přípravy pro pracovní a společenské uplatnění jedinců, kteří jsou handicapováni v důsledku mentálního, motorického, smyslového či sociálního znevýhodnění⁶

² Praha : SPN, 1978

³ MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. Brno : Paido, 1996. s. 8.

⁴ SOVÁK, M. *Nárys speciální pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1986. s. 7.

⁵ VAŠEK, Š. *Špeciálnopedagogická diagnostika*. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2006. s. 19.

⁶ PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2006. s. 23.

Cíle speciální pedagogiky vycházejí z principu humanismu – to znamená uznání hodnoty a jedinečnosti každého člověka, a to i v případě, že se jedinec nějakým způsobem odlišuje od průměrné, všeobecné normy.

Cíle speciální pedagogiky:

1. *cíl humanitární* – vyjadřuje právo postižených na zajištění co nejúplnějšího rozvoje a respektování jejich osobnosti
2. *cíl výchovný* - je realizací práva postižených osob na takové vzdělání, které zajistí jejich optimální rozvoj
3. *cíl ekonomický* - je uplatněním práva postižených jedinců na odpovídající pracovní zařazení, které jim v co nejvyšší míře umožní uplatnit jejich schopnosti a dovednosti⁷

Speciální pedagogika je věda, která se orientuje na znevýhodněného člověka. Jejím cílem je pomoci člověku dosáhnout co možná nejvyšší míry integrace. Jde o to, pomoci jedinci dosáhnout co nejširšího a neúspěšnějšího uplatnění v oblasti pracovní, osobní i společenské. Speciální pedagogika se snaží pomoci člověku, aby se i přes své omezení dokázal včlenit do pracovního procesu a do společnosti. Rozvoj postižené osoby je závislý na mnoha faktorech. Jeden z nejdůležitějších faktorů je vnitřní, neboli subjektivní překonání vlastní vady, vyrovnání se s handicapem a opětovná schopnost sebehodnocení a seberealizace.

Pomocí speciálně pedagogických prostředků se tedy snažíme umožnit co nejvhodnější zapojení do společnosti, tzv. inkluzi. Každý jedinec má odlišné možnosti a proto dosahují jednotlivci odlišných stupňů socializace, nebo resocializace. K té dochází při opětovném zapojení do společnosti po překonání získané poruchy a navázání vztahů již dříve vytvořených. Speciální pedagogové uplatňují individuální přístup a nároky vždy přizpůsobují konkrétně možnostem a schopnostem každého jedince.

⁷ RENOTIÉROVÁ, M., et al. *Speciální pedagogika*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. s. 14.

Obor lze dělit podle věkových kategorií na:

- Speciální pedagogiku předškolního věku,
- speciální pedagogiku školního věku,
- speciální pedagogiku dospělých (speciální andragogika),
- speciální pedagogiku seniorů (speciální gerontagogika).

Speciální pedagogika jako celek se dělí na jednotlivé oblasti (tzv. „-pedie) podle toho, na jaký druh postižení se zaměřují.

Rozdělení oborů speciální pedagogiky (pedií) podle druhů postižení klientů

Obor speciální pedagogiky	Druh postižení
psychopedie	mentální postižení (psychické poruchy)
somatopedie	tělesná postižení, dlouhodobá onemocnění
etopedie	poruchy chování a sociální deviace
logopedie	narušená komunikační schopnost (vady a poruchy řeči)
surdopedie (akupedie)	sluchové postižení
oftalmopedie (tyflopédie)	zrakové postižení
speciální pedagogika osob s dílčími nedostatky	specifické poruchy učení
speciální pedagogika osob s kombinovaným postižením	kombinace dvou a více druhů postižení

Zdroj : SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika*. Praha : Grada Publishing, 2007. s. 18.

1.3. Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami

Ještě před tím, než se budu věnovat terapeutickým technikám obecně a jednotlivým terapiím, ráda bych se zmínila o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. *„Dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami je osoba se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním.“*⁸

⁸ Zákon č. 561/2004 Sb.

- Mezi *zdravotní postižení* patří postižení mentální, tělesné, zrakové, sluchové, vady řeči, autismus, souběžné postižení více vadami, vývojové poruchy učení nebo chování.
- Za *zdravotní znevýhodnění* považujeme zdravotní oslabení, dlouhodobou nemoc, nebo zdravotní poruchy, které v důsledku mohou vést k poruchám učení a chování.
- *Sociálním znevýhodněním* rozumíme rodinné prostředí s nízkým socioekonomickým statusem, nařízenou ústavní či ochrannou výchovu, postavení azylanta či uprchlíka.

Důležitá je podpora integrace žáků s různými druhy zdravotního postižení a zdravotního nebo sociálního znevýhodnění. Individuální integrace v běžné škole je nejlepším řešením. Ovšem pouze v případě, že je důkladně zváženo, jsou-li schopnosti žáka dostačující a nebude tak muset čelit zbytečně velkému tlaku nebo stresu z neúspěchu. Tato forma vzdělávání je upřednostňována, vždy ale s ohledem na schopnosti dítěte a především, má-li škola k dispozici odpovídající vybavení a je-li schopná poskytnout dobré podmínky a pomoc při vzdělávání tohoto žáka.

Ideální je, když má žák se speciálními vzdělávacími potřebami možnost vzdělávat se za účasti „asistenta pedagoga“⁹ na běžné škole. Ten je k dispozici studentům, kteří potřebují pomoc nebo důkladnější vysvětlení a důslednou podporu při práci. Dále se může žák vzdělávat ve speciální škole, kde pracují odborně vzdělaní pedagogové a jsou zde k dispozici potřebné pomůcky. Žáci se zde zúčastňují i nejrůznějších podpůrných terapií.

⁹ Asistent pedagoga je pedagogickým pracovníkem a použití prostředků státního rozpočtu podle § 160 odst. 1 písm. c) nebo d) školského zákona na úhradu jeho platu je v souladu s jejich účelovým určením.

2. TERAPEUTICKÉ PŘÍSTUPY

Terapeutické přístupy, tzv. terapie, jsou způsoby odborného a cíleného jednání člověka s člověkem. Jejich cíl směřuje postupně od zmírnění či odstranění nežádoucích potíží, včetně odstranění jejich příčin, ke zřetelné a prospěšné změně. Aplikují je terapeuti – tedy lidé, kteří absolvovali odborné kurzy a mají příslušné vzdělání a odpovídající výcvik. Na neposledním místě nepostrádají osobnostní předpoklady pro tuto práci. Při vykonávání své profese vychází terapeut z nejrůznějších zdrojů a využívá širokou škálu prostředků, technik, metod a také forem práce.

Základní dělení terapií, dle vlastních výchozích prostředků:

- ✓ terapie chirurgická
- ✓ farmakoterapie
- ✓ fyzioterapie
- ✓ psychoterapie¹⁰

2.1. Terapie ve speciální pedagogice

Snaha pomoci lidem změnit jejich chování, myšlení a emoce doprovází lidskou společnost již dlouhá staletí. Z historie víme, že i léčitelé se chovali podobně jako současní terapeuti. Jejich cílem bylo pomoci lidem k uzdravení nebo začlenění zpět do společnosti. Co se však změnilo v novověku, byly společenské poměry a především teoretický základ zaznamenal velký posun díky novým poznatkům a informacím. Svou nezastupitelnou a výsostnou pozici zaujímá ve speciální pedagogice psychoterapie. Vzhledem k tomu, že využívá prostředky, které jsou charakterem blízké speciální pedagogice, považujeme psychoterapii za jeden z hlavních zdrojů speciálně pedagogických terapií.¹¹

Psychoterapie je v dostupné literatuře nejčastěji definována jako odborná, záměrná a cílevědomá aplikace psychologických prostředků, použitých za účelem

¹⁰ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 11-13.

¹¹ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 14.

pomoci lidem změnit jejich chování, emoce, myšlení a osobní strukturu společensky i individuálně přijatelným směrem.

Hlavním cílem speciální pedagogiky je především enkulturace osob, které jsou z různých důvodů znevýhodněny ve společenském životě. Důležitou součástí tohoto procesu tvoří terapeutické přístupy, prostřednictvím nichž se snažíme pomoci takto znevýhodněným lidem a ulehčit jim dlouhou a náročnou cestu k co nejběžnějšímu životu a soběstačnosti.¹²

„Speciálně pedagogické terapie buď navazují na léčbu (doplňují léčbu) nemoci v oblasti medicíny, nebo slouží jako svébytný druh pomoci při potížích vyplývajících z významných kulturních či sociálně adaptačních odlišností – přitom jsou zaměřeny na ty důsledky těchto problémů, jež se projevují ve snížených schopnostech (neschopnosti) normální životní seberealizace – ve vzdělání, v práci, v bydlení, v zájmových aktivitách atd.“¹³

Pro speciálně pedagogické terapie mohou být poznatky čerpány také z fyzioterapie. Fyzioterapii lze definovat jako: *„Pomoc člověku dosáhnout tělesné a pohybové normality pomocí fyzikálně-stimulujících prostředků¹⁴.“* Hlavním diagnostickým a zároveň terapeutickým nástrojem je terapeutova ruka.¹⁵

Jako důležitá východiska pro speciálně pedagogické terapie nesmíme opomenout ostatní obory zaměřené na člověka. Mezi ně patří například: psychologie, pedagogika, sociologie, kulturní antropologie, právo, filozofie. Stejně tak i obory lidské činnosti, jejichž hlavním předmětem je prostředek totožný s prostředkem dané terapie, například: umění, hra nebo zvíře.

¹² Psychoterapie In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 13. 1. 2007, 10. 3. 2010 [cit. 2010-03-21]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Psychoterapie>>.

¹³ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 20.

¹⁴ Například tlaky, hlazení, masírování, tělesné cvičení.

¹⁵ *Fyzioterapie.cz* [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Fyzioterapie. Dostupné z WWW: <<http://www.psiprozivot.cz/canisterapie.htm>>.

Definice speciálně pedagogických terapií sestavujeme podle stejného klíče. Odlišují se vždy v důrazu na terapeutické prostředky, které jsou v dané terapii využívány. Například muzikoterapii lze definovat jako: „*Odbornou, záměrnou a cílevědomou aplikaci prostředků hudebního umění použitou za účelem pomoci lidem změnit jejich chování, emoce, myšlení a osobnostní strukturu společensky i individuálně přijatelným směrem.*”¹⁶

2.2. Rozdělená terapií ve speciální pedagogice

Terapie ve speciální pedagogice lze rozčlenit do základních skupin podle použitých terapeutických prostředků:

- *Terapie hrou*

Podle již zmíněného klíče lze tuto terapii definovat jako odbornou, záměrnou a cílevědomou aplikaci *prostředků hry* použitou za účelem pomoci lidem změnit jejich chování, emoce, myšlení a osobnostní strukturu společensky i individuálně přijatelným směrem. Hra je jednou ze základních lidských aktivit. Zastává klíčovou roli ve vývoji člověka. Setkáváme se s ní již od raného věku u dětí, kterým pomáhá poznávat okolní svět, jeho zákonitosti a také prostřednictvím hry dochází k osvojování si základních sociálních vzorců.

- *Činnostní a pracovní terapie*

Odborná, záměrná a cílevědomá aplikace *manipulace s materiálním okolím* (s materiály, surovinami, atd.) použitá za účelem pomoci lidem změnit jejich chování, emoce, myšlení a osobnostní strukturu společensky i individuálně přijatelným směrem. Rozdíl mezi činnostní a pracovní terapií není nikterak velký. Spočívá v tom, že pracovní terapie, tzv. ergoterapie, směřuje k určitému výrobku nebo výsledku klientovi práce. Hovoříme zde hlavně o rukodělných činnostech, jako jsou například práce s textilem, dřevem, kovem, papírem apod., ale také o výcviku v oblasti praktických činností z každodenního života, například péče o domácnost či postup při řešení problémů.

¹⁶ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 15-19.

- *Psychomotorické terapie*

Odborná, záměrná a cílevědomá aplikace *pohybu* použitého za účelem pomoci lidem změnit jejich chování, emoce, myšlení a osobnostní strukturu společensky i individuálně přijatelným směrem. Psychomotorická terapie představuje širokou škálu činností, které se vzájemně prolínají. Tělesná aktivita bývá podporována dalšími prostředky a dochází k ovlivňování psychických procesů za pomoci tělesné stimulace. Jako příklad psychomotorické terapie mohu uvést pantomimu, pohybové hry, improvizovaný pohyb.

- *Expresivní terapie*

Člověk je schopen vyjadřovat své pocity a nálady spontánně a různými formami projevu. Při expresivním projevu o sobě mnohé vypovídáme – slovo exprese se dá volně přeložit jako výraz. Expresivní terapii definujeme jako odbornou, záměrnou a cílevědomou aplikaci *uměleckých prostředků* použitých za účelem pomoci lidem změnit jejich chování, emoce, myšlení a osobnostní strukturu společensky i individuálně přijatelným směrem.

- *Terapie za účasti zvířete (zooterapie, animoterapie)*

Zaujímá výjimečné postavení mezi terapiemi, protože terapeutickým prostředkem se zde stává živý tvor. Nejčastěji se setkáváme se psy a koňmi. V podstatě může jít ale o jakákoli společenská zvířata. V současné době se stále častěji objevují i terapie méně známé, jako například felinoterapie. Tedy terapie, která využívá pozitivního působení kontaktu člověka s kočkou. Stále obvyklejší se stávají i terapie za účasti malých, nebo hospodářských zvířat.¹⁷

Pro terapie využívané ve speciální pedagogice platí, že:

- probíhají v určitém prostředí a ve stanoveném čase,
- mají určitou organizační formu a daný obsah,
- odpovídají určité orientaci a vzdělání terapeuta,
- závisí na věku a příčinách potíží klienta,
- mohou být prvotně zaměřeny na psychické změny u klienta,
- bývají zacíleny léčivě, často ale také preventivně a rehabilitačně.

¹⁷ Více informací o jednotlivých terapiích viz Müller (2005).

Oldřich Müller popsal tyto složky vnímání těla, tzv. biotické vnímání¹⁸:

- *Smyslové vnímání*

Blízké smysly: pohyb, rytmus, rovnováha, chuť, vnímání sebe, tepla, atd.

Distanční smysly: čich, sluch, zrak

Senzorická integrace: prostřednictvím intermodalit¹⁹ až k pravidelnému opakování

- *Doba*

teď a nyní (přítomnost)

- *Vyjádření*

tělesně pohybem, gestikou, rytmem, mimikou

3. ARTETERAPIE

3.1. Definice arteterapie

Výraz arteterapie lze rozdělit do dvou dílčích slov: ars (z lat.) *umění* a therapeineiosi (z lat.) *léčit*. Jak je již z názvu patrné, hovoříme zde o léčbě uměním – poslechem hudby, poezie, prózy, prostřednictvím divadla, tance i výtvarného umění.

„Arteterapie je psychoterapeutická a psychodiagnostická disciplína, využívající k léčebným cílům formy a prostředky adekvátní uměleckým formám.“²⁰

Arteterapie je tedy léčebný postup, který využívá výtvarného projevu jako hlavního prostředku pro poznání a ovlivnění lidské psychiky a mezilidských vztahů. Někdy bývá přiřazována k psychoterapii a jejím jednotlivým směrům, jindy je pojímána jako svébytný obor. Jedná se o terapeutickou činnost, při níž je využívána malířská, sochařská nebo jiná výtvarná technika. Terapeutický proces je cíleně řízen školenou osobou – arteterapeutem.

¹⁸ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 47.

¹⁹ Intermodalita = schopnost najít souvislost mezi informacemi a využít je v různých situacích.

²⁰ STIBUREK, M. Arteterapie, artefiletika - podoby, obsah, hranice, role, cíle. In *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000. s. 33.

Arteterapie využívá symbolického vyjadřování. Může terapeutovi pomoci v situacích, kdy klient není schopen slovy popsat své pocity. Každý obraz, schéma, znak, náčrt, výrobek z hlíny nebo jen volné seskupení barev, vytvořené vlastní rukou, napomáhá uvolnit se a vyjádřit, co cítí. Zvláštní postavení v arteterapii má výtvarný projev dětí. Jejich slovní zásoba není dost vyvinutá, nebo jim jejich handicap brání v přirozeném vyjadřování. Kresba se stává významným prostředkem pro jejich komunikaci. V arteterapii není důležitý talent, ani vytvoření dokonalého konečného díla.²¹

„Arteterapie je neverbální technika, která podněcuje klienta, aby se vyjadřoval jinak než slovy.“²² Arteterapii lze mimo terapeutických účelů použít i v léčebně-pedagogickém procesu jako prostředek výchovy.

Arteterapie je využívána jako podpůrná terapie pro léčbu pacientů s psychózami, pro mentálně handicapované, ale také u autistických jedinců, jedinců s tělesným či smyslovým postižením.

3.2. Historie arteterapie

Výraz „art therapy“ použila poprvé ve svém díle výše zmíněná Margaret Naumburg ve 30. letech 20. století. Tato autorka byla zároveň klíčovou osobou při zakládání Walden school v New Yorku. Za základní východisko arteterapie považovala tvrzení, že základní myšlenky a pocity člověka získané z nevědomí jsou lépe zachyceny v obrazech, než ve slovním projevu.

Roku 1876 byly stanoveny dvě zásady zkoumání výtvarné tvorby lidí s duševním onemocněním, a to:

- 1) duševně nemocní malují jinak než zdraví lidé
- 2) charakter jejich tvorby se mění podle druhu choroby²³

²¹ HUDCOVÁ, L. Mgr. Ludmila Hudcová [online]. 2005 [cit. 2010-03-14]. Arteterapie. Dostupné z WWW: <<http://www.hudcova.cz/metody/arteterapie/>>.

²² KOBLICOVÁ, A. Arteterapie, artefiletika - podoby, obsah, hranice, role, cíle. In *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000. s. 25.

V počátcích byl hlavní zájem odborníků o spontánní výtvarnou produkci duševně nemocných lidí, která tehdy tvořila oporu pro přesnější diagnózu poruchy. Za průkopníky arteterapie považujeme většinou výtvarníky, kteří se vzdělali v oblasti psychoterapie a snažili se poté o propojení výtvarného působení s psychoterapeutickými postupy a jejich následné uplatnění v léčbě (např. M. Naumburgová, C. Lewis, E. Kramerová,).

V České republice se arteterapie využívala od 50. let v léčebných a psychoterapeutických zařízeních jako součást psychoterapie. V 70. letech vznikla n půdě Psychoterapeutické společnosti arteterapeutická sekce, založená a vedená D. Kocábovou. Sdružovali se zde zájemci o danou problematiku z různých oborů, organizovaly se speciální semináře, včetně praktických kurzů. V průběhu 80. let vzrostla popularita arteterapie zvláště u studentů a absolventů speciální pedagogiky, neboť arteterapie byla začleněna do plánů výuky. Na počátku 90. let bylo otevřeno bakalářské studium oboru arteterapie. V roce 1994 vznikla Česká arteterapeutická asociace.²⁴

3.3. Cíle arteterapie

Hlavní cíle arteterapie u mentálně retardovaných jsou: reedukace, resocializace a integrace osobnosti. Neméně významnou roli zde hraje rozvoj tvořivosti, nácvik vcítění, sebereflexe, sebeovládání a samozřejmě také vůle. Ve speciální pedagogice je využívána arteterapie především jako forma relaxace a diagnostická metoda.

Za všeobecné arteterapeutické cíle považujeme:

- zmírnění psychického napětí
- uvolnění kreativity a fantazie pro plnění úkolů
- odblokování komunikačních problémů
- relaxaci, uvolnění
- zapojování všech osobnostních složek

²³ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 48.

²⁴ *Arteterapie.cz* [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-17]. Arteterapie v České republice. Dostupné z WWW: <<http://www.arteterapie.cz/>>.

- socializaci osobnosti
- úpravu aspirace
- posilování sebeovládání a vůle²⁵

Rozlišujeme dva základní proudy arteterapie:

- ✓ Arteterapie receptivní (pasivní) - vnímání díla, které vybere arteterapeut již s určitým záměrem. Cílem je pochopit vlastní nitro, poznání pocitů a psychiky.
- ✓ Arteterapie aktivní – neboli tvorba díla, aktivní kresba, malba, modelování samotným jedincem, nebo ve skupině.

3.4. Rozdělení a formy arteterapie

Arteterapie může být realizována individuálně nebo ve skupině.

- Individuální arteterapie: Při individuální arteterapii navazuje klient s terapeutem úzký kontakt.
- Skupinová arteterapie: Skupinová arteterapie probíhá ve skupině a tím je náročnější pro terapeuta. Řadíme k ní i rodinnou arteterapii a arteterapii v partnerském vztahu. Tato forma má své *výhody* (například lidé s podobnými problémy se mohou navzájem podporovat, je vhodná pro člověka, který prožívá individuální arteterapii příliš intenzivně a v neposlední řadě také ekonomický efekt – za stejný čas můžeme pomoci více lidem), ale také *nevýhody* (každému jedinci v rámci skupiny může terapeut věnovat méně času, je těžší skupinu organizačně zvládnout, nelze dosáhnout diskretnosti jako v individuální terapii).

Ve světě jsou rozlišovány dva trendy arteterapie.

- trend interpretativní
- trend neinterpretativní

²⁵ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 50.

- *Trend interpretativní*: tento trend, který klade důraz především na interpretaci výtvarných děl a diagnostické možnosti arteterapie. Přebývá především v USA.
- *Trend neinterpretativní*: nachází smysl ve výtvarné produkci jako takové, bez interpretace (výklad, objasnění) a diagnostiky. Přebývá v Evropě, nejvíce ve Velké Británii.

Každý z těchto proudů nachází svoje teoretické zázemí v psychologii světoznámých vědců. U pasivní psychologie (interpretativní) můžeme zmínit S. Freuda, C. G. Junga nebo A. Adlera. V souvislosti s arteterapií aktivní (neinterpretativní) uvedme C. R. Rogersa nebo V. Frankla.²⁶

Arteterapie se opírá se o výtvarné projevy klientů jako o hlavní léčebný prostředek. Nejde při ní o dokonalé dílo, ale o samotný proces tvorby. V rolích arteterapeutů působí absolventi široké škály oborů - speciální a výtvarní pedagogové, psychologové, lékaři, střední zdravotnický personál.

3.5. Artefiletika

V závěru této kapitoly bych se ráda zmínila o oboru artefiletika. V posledních letech se s tímto termínem můžeme setkat čím dál častěji. Pojem artefiletika poprvé užil v roce 2004 ve své knize Jan Slavík.

„Artefiletika je pedagogická (či pedagogicky umělecká) disciplína, využívající obdobných postupů jako arteterapie v oblasti výchovy, rozvoje pozitivních rysů osobnosti a prevence psychických a sociálních patologií. Rozvíjí citlivost a vnímavost vůči estetickým kvalitám života, tvořivost a citlivost vůči světu a vztahům.“²⁷

²⁶ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 52.

²⁷ STIBUREK, M. Arteterapie, artefiletika - podoby, obsah, hranice, role, cíle. In *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000. s. 36.

„Artefiletika je reflektivní, tvořivé a zážitkové pojetí vzdělávání, které vychází z umění a expresivních kulturních projevů (výtvarných, dramatických, hudebních apod.) a směřuje k poznání i sebepoznávání prostřednictvím reflektivního dialogu o zážitcích z expresivní tvorby nebo vnímání umění.“²⁸

V artefiletice je umělecká tvorba žáků považována za první krok, na který musí navazovat dialog. Dětem je proto nutno zajistit dostatek času pro jejich uměleckou tvorbu, ale i pro rozhovor o zážitcích a souvislostech, které je napadají v souvislosti s tématem. Takovou diskuzi nazýváme „Reflektivní dialog“.²⁹

4. MUZIKOTERAPIE

4.1. Definice muzikoterapie

Muzikoterapii řadíme do skupiny tzv. expresivních terapií. Dále se označují například jako neverbální, umělecké nebo kreativní terapie. Základní prvky jsou melodie, harmonie, rytmus zvukové barvy, dynamika, tempo, různé druhy taktu (čili základy hudebního umění). Kořeny léčení hudbou můžeme najít až v dávné minulosti (např. v Bibli hudbou léčil David deprese krále Saula).³⁰

V muzikoterapii je důležitý aktuální prožitek. Terapeut sleduje reakce klienta na danou hudbu a je jeho povinností přizpůsobit průběh terapie tak, aby byla klientovi příjemná a splňovala účel. Podstatná je oboustranná komunikace.

4.2. Cíle muzikoterapie

Cílů muzikoterapie je mnoho. V literatuře se nejčastěji objevují reedukace, psychohygiena, relaxace a rozvoj psychosociálních kompetencí. Člověk se v průběhu muzikoterapie stává otevřenější a pro terapeuta „čitelnější“. Hudba, především její rytmus, vyvolává reakce celého těla a podporuje pohyb, který je významnou součástí muzikoterapeutické praxe.

²⁸ SLAVÍKOVÁ, V.; SLAVÍK, J.; ELIÁŠOVÁ, S. . *Dívej se, tvoř a povídej!*. Praha : Portál, 2007. s. 15.

²⁹ SLAVÍKOVÁ, V.; SLAVÍK, J.; ELIÁŠOVÁ, S. . *Dívej se, tvoř a povídej!*. Praha : Portál, 2007. s. 13.

³⁰ LIPSKÝ, M. *Muzikoterapie.cz* [online]. 2007 [cit. 2010-03-14]. Cílené využívání zvuků a hudby k terapeutickým účelům. Dostupné z WWW: <<http://www.muzikoterapie.cz/?p=muzikoterapie>>.

Pohyb za doprovodu rytmické hudby podporuje vnímání dynamiky, rytmu a vlastního těla. Hudba usměrňuje i podněcuje pohyby celého těla, ať jsou více či méně okem viditelné nebo výrazné. Nedílnou součástí muzikoterapie tvoří léčebně výchovný proces, zaměřený na zlepšení vztahů člověka k sobě samému, ale i k okolí.

Muzika je považována za účinný prostředek neverbální komunikace. Ve speciální pedagogice je muzikoterapie využívána k výchovnému, léčebnému a rehabilitačnímu působení.

Další cíle muzikoterapie:

Diagnostika, získání nadhledu nad svým chováním a prožíváním, rozvoj kreativity, posilování motivace, osobnostní růst, nácvik dovedností pro snížení bolesti.

Hudba může být použita jako stimulátor aktivity – tedy k uklidnění, k odstranění agrese, či napětí. Je ovšem nutné dbát na to, že jiná forma muzikoterapie je vhodná u autistických dětí nebo u duševně postižených a jiná u dětí psychicky nemocných, či s neurózami a se specifickými poruchami učení.

4.3. Dělení muzikoterapie

➤ *Hudba jako terapie* (music as therapy)

V terapeutickém procesu hraje hudba hlavní roli. Muzikoterapeut se v tomto případě snaží pomoci klientovi vytvořit vztah k hudbě a jejím terapeutickým vlastnostem.

➤ *Hudba v terapii* (music in therapy)

Hudba v takovéto terapii má za úkol spíše podpořit vztah mezi terapeutem a klientem, nebo posílit účinek jiných léčebných prostředků (například verbální diskuse).³¹

Muzikoterapii rozlišujeme z hlediska účasti klienta (dítěte) na:

- Aktivní
- Pasivní

³¹KANTOR, J., et al. *Základy muzikoterapie*. Praha : Grada Publishing, 2009. s. 25.

- *Aktivní*: Klient vyvíjí hudební aktivitu. Vytváří hudbu a je zapojen do terapie pomocí hry na tělo, hry na různé hudební nástroje, zpěvu a tance. Mezi prostředky aktivní muzikoterapie patří lidské tělo, hlas a hudební nástroje.
- *Pasivní* (receptivní, poslechová): Jedinec nebo skupina poslouchá živou či reprodukovanou hudbu. Receptivní forma se dále dělí na komunikativní, reaktivní a regulativní.

Tyto složky ale většinou tvoří společně kompatibilní celek.³²

Podle počtu účastníků dělíme muzikoterapii na individuální (terapeut pracuje s jedním klientem) nebo skupinovou (terapeut pracuje se skupinou, uzavřenou či otevřenou).

Muzikoterapie je indikována u řady nemocí, postižení a rizikových situací, které zahrnují:

- ✓ duševní onemocnění (psychózy, neurózy, poruchy osobnosti, ...)
- ✓ mentální retardace
- ✓ autismus a podobné vývojové poruchy
- ✓ tělesné postižení
- ✓ terminální onemocnění (onkologická onemocnění, AIDS, ...)
- ✓ zrakové a sluchové postižení
- ✓ poruchy komunikace
- ✓ psychogeriatrické poruchy (demence, Parkinsonova, Alzheimerova choroba)
- ✓ zneužívání návykových látek a jiné druhy závislostí
- ✓ oběti sexuálního zneužití aj.³³

Hudba nás ovlivňuje mnohem silněji, než vůbec tušíme. Působí např. na krevní tlak, metabolismus cukrů, ovlivňuje tep srdce, činnost plic.

4.4. Hudební nástroj v muzikoterapii

³² PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno : Paido, 2001. s. 47.

³³ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 176.

Hudební nástroj funguje v muzikoterapii jako most mezi pacientem a okolím. Tuto funkci však nástroj může plnit jen tehdy, pokud ho pacient akceptuje. Kromě toho dostává nástroj funkci „alter ego“ - „pomocné Já“. Velmi důležité jsou také „nástroje vlastního těla“. Pod tímto pojmem jsou skryty všechny možnosti vydávání zvuků, které má člověk k dispozici bez mechanických pomůcek. Například tleskání, dupání, poklepávání, luskání, atd. Nejdůležitějším nástrojem vlastního těla je však hlas. Zpěvu je věnována mimořádná pozornost, protože pravidelné dýchání, rytmická složka písni a také motivace spontánně podpořená radostí z hudby výrazně pomáhá při zlepšení řeči.

Používání tradičních hudebních nástrojů vlastní kultury pro účely muzikoterapie není vhodné, protože hraní na ně bývá složité a improvizace takřka nemožná. Lidstvo má představu o „správném zvuku“ daného nástroje a proto improvizace není vhodná. Častěji se proto terapeuti přiklání k používání předmětů denní potřeby jako „hudebních nástrojů“ (hrnce, pokličky, židle, dveře, stoly, klíče). Hudbu lze spojit i s jinými psychoterapeutickými metodami, jakými jsou dramaterapie, ergoterapie či arteterapie a podpořit tak účinky terapie. Spojení hudby a dramaterapie je například vyjádření pocitů z hudby dramatickým ztvárněním. Propojením s arteterapií vzniká muzikomalba, tedy malba při poslechu hudby, či relaxace při hudbě a následné vyjádření pocitů malbou. Hudba může sloužit jako dobrý doplněk pracovní činnosti, protože i samotný poslech hudby, bez konkrétních psychoterapeutických cílů, uvolňuje atmosféru.³⁴

4.5. Působení muzikoterapie na klienta

Byl vytvořen přehled, který popisuje nejčastější muzikoterapeutické cíle. Oldřich Müller ho uvedl ve své knize *Terapie ve speciální pedagogice*³⁵. Prostřednictvím muzikoterapie lze působit na různé složky klientovy osobnosti.

- *Vnímání a pozornost*: získání zkušenosti se smysly, rozvoj narušeného sensorického vnímání, zlepšení koncentrace a rozvoje záměrné pozornosti

³⁴ PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno : Paido, 2001. s. 37.

³⁵ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 185.

- *Emoce:* kontrola impulzivního vnímání, práce s agresí, verbální i neverbální vyjadřování emocí, zvýšení sebevědomí, vyrovnání se se ztrátou
- *Chování:* redukce rušivého chování, rozvoj účelového chování, schopnost následování pokynů, zvýšení aktivního zapojení
- *Vědomosti a školní dovednosti:* pomoc při učení, posilování paměťových schopností.
- *Relaxace a antistresové dovednosti:* schopnost psychosomatického uvolnění, nácvik strategií zvládnání stresu a psychické zátěže.

5. ZOOTERAPIE

Zooterapie, jinými slovy animoterapie, je metoda rehabilitace, která probíhá za přítomnosti zvířat. Tato podpůrná léčebná metoda využívá interakce člověka a zvířete, které je pro tuto činnost speciálně vycvičené. Zaujímá výjimečné postavení mezi terapiemi, protože terapeutickým prostředkem je zde živý tvor.

Do tohoto typu terapie spadá zejména hipoterapie (terapie s koňmi) a canisterapie (terapie se psy). V podstatě ale může jít o jakákoli společenská zvířata a tak se v současné době stále častěji objevují i terapie méně známé, jako například felinoterapie (terapie která využívá pozitivního působení kontaktu člověka s kočkou). Terapie za účasti malých zvířat, která klient mnohdy pouze pozoruje, krmí je, nebo k nim hovoří, nejsou v současnosti také ničím výjimečným. V případě, kdy to okolnosti dovolují, lze praktikovat i terapie za účasti hospodářských zvířat. Dále se používají myši, morčata, křečci, králíci, želvy, hadi, rybičky i některé druhy plazů. Malá akvária a terária bývají často součástí tříd a děti se učí o zvířata pečovat a pozorují jejich chování.

Animoterapie se využívá při vzdělávání a výchově žáků s těžkým mentálním postižením, protože zvíře v člověku vyvolává silné emoce. Především děti se s jejich pomocí naučí dávat najevo radost a své pocity. Zároveň zvířata velmi pozitivně

podporují odbourávání stresu a únavy. Zvíře motivuje člověka ke komunikaci – klient chce na psa či jiné zvíře mluvit, oslovovat ho, dávat mu povely, chválit ho.³⁶

5.1. CANISTERAPIE

5.1.1. Definice canisterapie

„Canisterapie je terapie, při které se využívá pozitivního vlivu psa na psychický i fyzický stav klienta. Je formou psychoterapie a vychází z poznatku, že nejspolehlivějším a často jediným přítelem člověka v osamění a nemoci je zvíře.“³⁷

„Canisterapie je jednou ze složek animoterapie, využívající pozitivního působení psa na člověka. Canisterapie přispívá k rozvoji hrubé a jemné motoriky, podněcuje verbální i neverbální komunikaci, rozvoj orientace v prostoru, nácvik koncentrace, rozvíjí sociální cítění, poznávání a složku citovou.“³⁸

Obecný pojem canisterapie zahrnuje:

- ✓ společenskou činnost, tzv. „návštěvy pro radost“, jejichž hlavním smyslem je pozvednutí kvality života klientů, například v domově důchodců

- ✓ terapeutickou činnost se záměrem podílet se na léčbě určitého typu postižení³⁹

Canisterapie slouží jako podpůrná terapie pro rozvoj a procvičení hrubé i jemné motoriky, svalů, komunikace a orientace.

5.1.2. Historie canisterapie

Blahodárné účinky psích slin a jejich hřejivého kožichu byli odhaleny již v dávné historii. Ovšem až 70. letech 20. století bylo zahrnuto terapeutické působení psa

³⁶ Animoterapie.cz [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Vše o animoterapii. Dostupné z WWW: <<http://www.animoterapie.cz/index.html>>.

³⁷ Pomocné tlapky o.p.s. [online]. 14. 10. 2009 [cit. 2010-03-14]. O asistenčních psech. Dostupné z WWW: <<http://www.pomocnetlapky.cz/cz/o-asistencnich-psech/>>.

³⁸ Animoterapie.cz [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Canisterapie. Dostupné z WWW: <<http://animoterapie.cz/canisterapie.htm>>.

³⁹ Pomocné tlapky o.p.s. [online]. 14. 10. 2009 [cit. 2010-03-14]. O asistenčních psech. Dostupné z WWW: <<http://www.pomocnetlapky.cz/cz/o-asistencnich-psech/>>.

do klinické psychologie. „*M. Levinsonov zjistil, že jeho nemluvíci klient při náhodném setkání se psem promluvil.*“⁴⁰

Na Levinsonův výzkum navazovali další vědci a potvrdili, že terapeutické působení psa přináší zlepšení zdravotního stavu klientů. Začaly vznikat organizace, probíhaly konference a objevovala se první odborná literatura. Mezinárodní organizace IAHAIO⁴¹ byla založena v roce 1990 a funguje dodnes.

5.1.3. Členění canisterapie

Terapeut se může rozhodnout v závislosti na konkrétní situaci, jakou formu canisterapie zvolí.

Canisterapii dělíme podle zaměření na:

1. AKTIVITY ZA POMOCI PSA

Hlavním cílem je, pomocí přirozeného kontaktu člověka a psa, zlepšení kvality života klienta. Výsledky tohoto působení jsou těžko měřitelné – hodnotit lze podle pocitů klienta, jeho aktivity a zapojení.

- Pro označení této metody se užívá nejčastěji zkratka AAA.
(Animal Assisted Activities)
- Tato metoda se dále dělí na aktivní a pasivní.

2. TERAPIE ZA POMOCI PSA

Je cíleným navázáním kontaktu mezi psem a klientem. Nasměrování a úkoly určuje odborník (fyzioterapeut, psycholog, speciální pedagog apod.) a canisterapie se tak stává podpůrnou metodou při rehabilitaci. Pro tuto metodu je charakteristickým znakem záměrná, plánovitá a cílená intervence. Pes se stává nezbytnou součástí terapie, jejíž výsledky jsou objektivně pozorovatelné a viditelné.

- Pro označení této metody se využívá nejčastěji zkratka AAT.
(Animal Assisted Therapy)

⁴⁰ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 288.

⁴¹ Organizace, která sdružuje asociace z celého světa zabývající se podporou soužití člověka a zvířete. IAHAIO je hlavním pořadatelem mezinárodních konferencí takto tématicky zaměřených.

3. VZDĚLÁVÁNÍ ZA POMOCI PSŮ

Učitelé využívají pozitivní vliv psů na žáky se specifickými potřebami nebo jako součást zážitkové výuky.

- Pro označení této metody se využívá nejčastěji zkratka *AAE*.
(Animal Assisted Education)

4. KRIZOVÁ INTERVENCE ZA POMOCI ZVÍŘAT

Kontakt zvířete a člověka pomáhá v krizové situaci odbourat stres a napomáhá k celkovému zlepšení psychického nebo i fyzického stavu klienta.

- Pro označení této metody se využívá nejčastěji zkratka *AACR*.
(Animal Assisted Crisis Response)⁴²

Canisterapii dělíme podle počtu klientů na:

- *individuální* (individuální forma se preferuje spíše u imobilních klientů, hlavní část terapie tvoří tzv. relaxační část)
- *skupinovou* (výhoda skupinové canisterapie spočívá v tom, že uspokojí více klientů najednou. Na rozdíl od formy individuální se k ní terapii přiklání u mobilních klientů. Hlavní část terapie bývá tzv. část aktivní).⁴³

5.1.4. Canisterapeutický tým

Terapeutický tým tvoří psovod, canisterapeutický pes, poskytovatel péče, terapeut a klient. Psovod a majitel psa bývají zpravidla jedna a ta samá osoba. Je to ten, kdo absolvoval se psem canisterapeutické zkoušky, dokonale psa zná a dokáže odhadnout jeho chování. Role psovoda s sebou nese velkou zodpovědnost. Psovod zodpovídá nejen za zdravotní stav psa, ale i za jeho důkladnou a poctivou přípravu před návštěvou klienta. Musí být schopen zajistit bezpečnost klienta i psa samotného.

⁴² GALAJDOVÁ, L. *Pes lékařem lidské duše aneb canisterapie*. Praha : Grada Publishing, 1999. s. 32-35.

⁴³ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 289.

U canisterapeutického psa není striktně předepsána rasa ani původ. Rozhodující není dokonce ani pohlaví nebo velikost psa. Hlavní roli zde hrají jeho povahové vlastnosti a dobré předpoklady pro výcvik. Nejhojnější zastoupení mají společenská a lovecká plemena. Jsou dlouhodobě šlechtěna ke spolupráci s lidmi a jsou známí svou mírnou a klidnou povahou, dobrou poslušností a dokonalým chováním v přítomnosti lidí.

Poskytovatelem péče může být organizace nebo zařízení, které klient navštěvuje. Například zdravotnické, školské nebo sociální. Do tohoto zařízení pravidelně dochází terapeut, který vede canisterapii a určuje náplň jednotlivých lekcí. Spolupráce mezi terapeutem a psovodem je důležitá pro správný průběh terapie. Připravují se proto společně a oba se podílí na psaní dokumentace.

Canisterapie bývá zaměřena na:

- rozvoj citových schopností (hlazení, mazlení, komunikace se psem, ...)
- rozvoj rozumových schopností (cílená hra, rozšiřování slovní zásoby, ...)
- rozvoj pohybových schopností (jemná, hrubá motorika, házení míčků, ...)
- relaxaci (vliv na psychiku a duševní rovnováhu klienta)⁴⁴

5.1.5. Příklady konkrétních činností v canisterapii

Uvádím příklady konkrétních činností, které mohou v rámci canisterapie pozitivně přispět k rozvoji:

Hrubé motoriky:

- podlézání a přelézání psa, polohování na těle psa a stimulace rovnovážného ústrojí, obměny chůze a běhu za psem i vedle něj, přetahování se psem, aportování předmětů

Jemné motoriky:

- kartáčování psa, nasazování obojku, náhubku, vodítka, nácvik různých úchopů (např. kulovitý, pinzetový), hlazení po směru i proti směru srsti, mnutí srsti prsty

⁴⁴ *Canisterapie.cz* [online]. 8. 8. 2009 [cit. 2010-03-14]. Léčebné účinky canisterapie. Dostupné z WWW: <<http://www.canisterapie.cz/cz/canisterapie-zakladni-informace/lecebne-ucinky-canisterapie-9.html>>.

Orientace:

- společné cvičení na překážkových drahách, „granulování“ (granule jsou rozmístěny po klientově těle a pes je hledá), poznávání částí těla psa

Komunikace (verbální i neverbální):

- dávání povelů přes povel psovoda, pojmenovávání (co pes dělá, co pije nebo žere),
gestikulace na psa, vyprávění o zážitcích se psem

5.1.6. Polohování se psy

Díky americkému osteopatu Lawrenci Jonesovi existuje metoda polohování ve fyzioterapii již od 50. let 20. století. Fyzioterapeuti pokládají klienty vedle psa tak, že pes zastupuje podpůrný polštář. Role fyzioterapeuta je při polohování se psy nezastupitelná.⁴⁵

Terapeuti se přiklánějí k různým polohám, které volí podle individuálních potřeb dítěte. Například může dítě ležet na zádech mezi psy, na boku s položenými rukama a nohama na psovi, nebo na břiše celým tělem položené na psovi. V takto těsném kontaktu nic nebrání tomu, aby vnímalo psí dech a teplo. Vzhledem k tomu, že psi mají tělesnou teplotu kolem 38,5°C, jsou „přirozeným termoforem“. Dochází k prohřívání dětského těla a postupnému uvolňování svalů končetin před rehabilitací. Klient však nereaguje jenom na teplo psího těla, ale také na rytmus jeho dechu a tepu. Rytmus dechu je také nástrojem k uvolnění. Pro slepé děti je důležitý dotek psí srsti, psí pach a v neposlední řadě také studený a mokrý psí čenich, který je v krátké chvíli vystřídán naopak teplým, mokrým jazykem. Kontakt se psem je pro děti opravdu jedinečným zážitkem. Při polohování dochází ke zlepšení jejich fyzického a psychického stavu. Vědeckých studií je zatím nedostatek, ale důkazů z praxe přibývá. Stále častěji bývají

⁴⁵ *Canisterapeutické centrum Zlín* [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Polohování se psy. Dostupné z WWW: <<http://www.canisterapie-zlin.cz/polohovani.php>>.

canisterapeuti svědkem toho, že pacient natáhne spastickou končetinu, nebo že jeho třes nebo křeč na dobu ustanou.⁴⁶

„Canisterapie klade důraz především na řešení problémů psychologických, citových a sociálně integračních. Působení na fyzické zdraví člověka je u ní druhotné a zahrnuje spíše složku motivace k rehabilitaci a povzbuzení imunity prostřednictvím psychiky.“⁴⁷

5.2. HIPOTERAPIE

5.2.1. Definice hipoterapie

„Hipoterapie je jednou z komplexních terapií, použitelnou při každém druhu a stupni postižení. Slovo komplexní tuto terapii vystihuje, protože klient současně podstupuje částečně fyzioterapii, psychoterapii i socioterapii. Kůň je svým působením na člověka opravdu výjimečný. Uvádím pouze příklad situací, ve kterých je hipoterapie užitečná. Terapie za účasti koně pomáhá při prevenci (například civilizačních chorob), rekondici (pokus o navrácení do původního stavu), léčbě, psychoterapii, socioterapii, psychomotorické facilitace, ale může jít o pouhé rekreační ježdění či sport.“⁴⁸

Jízda na koni je lidstvu známa od pradávna. Zprvu lidé koně využívali jako dopravní prostředek. Dějiny hipoterapie, jako terapeutické metody, jsou krátké, ale v současnosti dochází k jejímu velkému rozmachu a rozvoji.

První zmínky o hipoterapii byly zaznamenány v 60. letech 20. století.⁴⁹

⁴⁶ Canisterapeutické centrum Zlín [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Polohování se psy. Dostupné z WWW: <<http://www.canisterapie-zlin.cz/polohovani.php>>.

⁴⁷ Sdružení pro aktivní odpočinek a integraci postižených [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Canisterapie. Dostupné z WWW: <http://www.dic-saop.cz/html/saop_canisterapie.htm>.

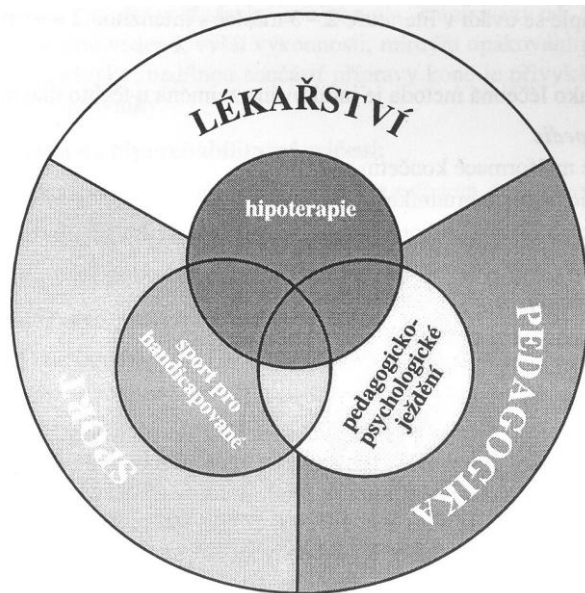
⁴⁸ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 280-282.

⁴⁹ Hiporehabilitace In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 23. 1. 2010 [cit. 2010-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Hiporehabilitace>>.

5.2.2. Rozdělení hipoterapie

Rozdělit terapie za účasti koně do odvětví je složité. V současné době se u nás přijímá model vytvořený v Německu.

Rozdělení terapií za účasti koně

Zdroj: PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno : Paido, 2001. s. 131.

Základní dělení hipoterapie je následující:

- hiporehabilitace
- léčebné pedagogicko-psychologické ježdění (LPPJ)
- sport handicapovaných a rekreační ježdění⁵⁰

5.2.2.1. Hiporehabilitace

Slovo rehabilitace pochází ze středověké latiny a bylo odvozeno z *rehabilitatio* - obnovení. V překladu znamená snahu navrátit poškozeného člověka do předešlého tělesného stavu.

Pohyb koně ovlivňuje pohyb člověka. Pohyb koňského těla je nazýván trojrozměrný. Při jízdě na koni je člověk nenásilně nucen zapojovat všechny svaly těla. To proto, že při jeho kroku dochází ke třem pohybům - zepředu dozadu, z boku na bok,

⁵⁰ PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno : Paido, 2001. s. 131.

nahoru a dolů. Klient je nucen neustále střídat napětí a uvolňování svého těla a přizpůsobovat se koňskému rytmu. Při hiporehabilitaci je hlavní důraz kladen na fyzioterapii. Tato terapie je nejčastěji využívána u klientů s poruchami držení těla, ortopedickými poruchami, poruchami rovnováhy a hybnosti.

Působením tepla koně dochází k uvolnění křečí a ztuhlosti dolních končetin. Speciální cviky prováděné na koni jsou zaměřeny nejčastěji na podporu správného držení těla a koordinaci pohybu. Při jízdě na koni jsou vysílány impulzy, které působí na páteř a na svaly v oblasti páteře. Klient se automaticky snaží vzpřímit a dochází k prohloubení dechu.

Jedná se o individuální metodu. Rehabilitace je založena především na balančních cvičeních, které provádí fyzioterapeut na základě lékařských doporučení. Hipolog pomáhá při přípravě a ovládní koně během rehabilitace. Dále jsou při terapii přítomní dva až čtyři pracovníci podle stupně handicapu a úrovně samostatnosti pacienta.

Hipoterapie je doporučována jako součást léčby zejména u diagnóz v oblasti ortopedie a neurologie⁵¹:

- *ortopedie*
 - vrozené poškození končetin
 - anomálie páteře
 - následky po zlomeninách končetin
 - amputace

- *neurologie*
 - roztroušená mozkomíšní skleróza
 - svalové atrofie a dystrofie
 - dětská mozková obrna

Jako další diagnózy uvádí autorka depresivní nálady, neurózy nebo kardiovaskulární choroby.

⁵¹ PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno : Paido, 2001. s. 132 .

5.2.2.2. Pedagogicko-psychologické ježdění

Tzv. psychorehabilitace je využívána za účelem dosáhnout pozitivních změn v chování dětí. I pouhé vození se na koni může pomoci zmírnit příznaky duševních poruch nebo mentálního handicapu. Pedagogicko-psychologické ježdění má pozitivní vliv na psychický vývoj dítěte, pomáhá formovat osobnostní vývoj a ovlivňuje smyslové činnosti organismu. Jako další cíle lze uvést posilování sebedůvěry, učení se samostatnosti a obratnosti, nebo také u jiných pacientů utlumení agresivity, výchova ke kázní, trénink koncentrace.

Terapie je skupinová a klienti při ní plní úkoly, které jim zadává terapeut. Pracují ve stáji, v sedle, jinde v areálu jízdárny, ale i mimo něj. Mohou koně pozorovat, sedlat, hladit, při jízdě na koni hrají hry nebo jezdí v terénu. Průběh terapie je cíleně zaměřen na klientovu diagnózu a na jeho problémy. Podstatné ale je, aby proběhlo navázání kontaktu mezi klientem a koněm. Klient musí akceptovat terapeuta, spolupracovat s ním a plnit úkoly, které mu zadává.⁵²

Pedagogicko-psychologické ježdění je vhodné například pro klienty s:

- psychiatrickým onemocněním
- mentálním postižením
- poruchami chování
- mozkovými dysfunkcemi
- dětskou hyperaktivitou
- logopedickými vadami
- poruchami učení

Výuka dětí s omezenou schopností učení může probíhat přímo na koni. Jízda na koni děti přiměje k hlubší koncentraci a proto při takovémto vyučování, formou hry, dochází ke zlepšení procesu vzdělávání. Některé děti s poruchami chování berou koně jako autoritu a prostřednictvím toho se učí poznávat normy chování.⁵³

⁵² CASKOVÁ, V. *Léčba koňmi – Pedagogicko-psychologické aktivity* [online]. 6. 7. 2009 [cit. 2010-03-18]. Equichannel.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.equichannel.cz/lecba-konmi-12-pedagogicko-psychologicke-aktivity>>.

⁵³ MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 285.

5.2.2.3. Sport handicapovaných a rekreační ježdění

Hlavním cílem je pomoci jedinci integrovat se do společnosti. Jezdci mohou soutěžit i se zdravými jedinci, nebo mezi sebou.

Disciplíny sportovního a rekreačního ježdění handicapovaných:

- ☞ paradrezura
- ☞ paraparkur
- ☞ paravozatajství

Další disciplínou je v současnosti i parawestern, který se těší velké oblibě jezdců. Klienti mohou ale své ježdění omezit na rekreační projížďky.⁵⁴

6. ERGOTERAPIE

6.1. Definice ergoterapie

Název této terapie je složen ze dvou řeckých slov: *ergon* (práce) a *therapia* (léčba, terapie). Tento termín bývá někdy nahrazován spojením činnostní léčba nebo činností terapie. „*Ergoterapie je lékařem předepsaná činnost pro tělesně, duševně nebo smyslově postižené osoby, kterou vede ergoterapeut. Jde o využití práce nebo různých jiných, např. výtvarných činností přiměřeným způsobem, podle onemocnění a stavu pacienta nebo rehabilitanta.*“⁵⁵

Pojem ergoterapie je známý i v jiných evropských zemích, například v Německu. V angličtině bychom našli ergoterapii pod označením „occupational therapy“, neboli léčení činností. Ergoterapii lze studovat v současné době na vybraných lékařských fakultách.⁵⁶

⁵⁴ LIŠKOVÁ, L. *Léčba koňmi - Parawestern* [online]. 23. 11. 2009 [cit. 2010-03-14]. Equichannel.cz. Dostupné z WWW: <<http://www.equichannel.cz/lecba-konmi-22-parawestern>>.

⁵⁵ KUBÍNKOVÁ, D.; KRÍŽOVÁ, A. *Ergoterapie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1997. s.7.

⁵⁶ VODÁKOVÁ, J., et al. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2007. s. 20.

"Člověk je aktivní bytost, která se vyvíjí pod vlivem činností, které vykonává. Jestliže je využita kapacita její vlastní motivace, lidská bytost je schopna prostřednictvím těchto činností ovlivňovat své fyzické a psychické zdraví a měnit sociální a fyzické prostředí, které ho obklopuje. Ergoterapie je založena na předpokladu, že smysluplná činnost (zaměstnání) zahrnující interpersonální vazby a vztahy s prostředím, může být použita k prevenci a ovlivňování dysfunkce a k dosažení maximální adaptace. Činnosti používané ergoterapeuty obsahují jak vlastní, tak i terapeutický smysl."⁵⁷

6.2. Cíle ergoterapie

Tato terapie má pozitivní vliv na celou osobnost člověka. Za hlavní cíl je v dostupné literatuře považováno dosažení co nejvyššího stupně samostatnosti, začlenění do společnosti a především zvýšení kvality klientova života. Pozitivní vliv činnostní terapie je využíván především v medicínských oborech. Ukázalo se, že zařazení této terapie je vhodné i u léčby pacientů s drogovou závislostí nebo mentální anorexií.

Ergoterapie má pomoci s integrací mezi vrstevníky a nácvik samostatnosti. Ergoterapie se u dětí zaměřuje především na rozvoj koordinace, jemné a hrubé motoriky, práci se smyslovými podněty, ale i na schopnost jednat a pracovat v kolektivu.⁵⁸

6.3. Hra v ergoterapii

Vzhledem k tomu, že tématem mé práce je „Využití terapeutických technik ve speciální pedagogice“ a Základní školy praktické i speciální navštěvují děti, zaměřím se v této kapitole na *hru* jako hlavní *metodu práce* používanou v dětské ergoterapii. Při ergoterapii se snažíme konkrétně u dětských klientů vytvořit nebo posílit potřebné základní dovednosti.

⁵⁷ DOČKAL, V. In MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. s. 252.

⁵⁸ VODÁKOVÁ, J., et al. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2007. s. 22.

Hra je dětem velmi blízká a jejím prostřednictvím se mohou mnohému naučit. Hra je činnost, která přináší uspokojení a je motivující. Považujeme ji za aktivitu, která je nám blízká již od narození. Během hry lze dobře diagnostikovat poruchy u dětí. Výběr hry je důležitý kvůli správnému působení na dítě. Uvádím zde hry, které lze využít v ergoterapii.

➤ *Funkční hry*

- hry dětí bez hračky (překulování, mimika, hra s rukama nebo nohama)
- můžeme zjistit, které pohyby jsou pro dítě problémové a spíše nekoordinované a sledovat, jak dochází k rozvoji poznání vlastního těla a pohyby se mění na uvědomělé

➤ *Manipulační hry*

- dítě při takové hře poznává význam předmětů a hraček, které ho obklopují
- při diagnostice můžeme sledovat, jestli dítě využívá zrak, sluch a hmat, i jestli chápe hlubší a společenský význam věci

➤ *Napodobovací hry*

- napodobování začíná již v raném věku dítěte
- napodobovací hry slouží k tomu, abychom mohli zjistit, jak dítě vnímá svět kolem sebe a jestli je schopno pozorovat a posléze napodobovat

➤ *Úlohové, tématické hry*

- při úlohových hrách rozvíjí dítě schopnost „vžít se do někoho“
- musí projevit dostatečnou slovní zásobu, kreativitu i bezprostřednost

➤ *Konstruktivní hry*

- při práci s různými materiály dítě projeví schopnost pracovat podle návodu tak, aby zhotovilo výrobek, nebo zvolí individuální přístup a pracuje podle své fantazie

➤ *Pohybové a rytmicko-hudební hry*

- do této kategorie spadají hry s nástroji, nářadím, rytmická cvičení, ale i jízda na koloběžce nebo skákání po jedné noze

- dítě posilují různé typy svalů, rovnováhu, a při skupinových hrách též sebeovládání a dodržování kázně
- *Receptivní a senzorické hry*
 - při těchto hrách musí dítě vnímat vlastnosti předmětů různými smysly
 - lze tak odhalit dosud nediodnostikované smyslové postižení
- *Didaktické hry*
 - jsou důležité k rozvoji vědomostí dětí, učení prostřednictvím hry je velmi efektivní
 - zároveň je procvičována jemná motorika, koordinace pohybů
- *Společenské hry*
 - hry používané nejčastěji ve skupině, jsou vybaveny pravidly, která se musí dodržovat
 - v některých případech je ovšem nutno pravidla hry upravit tak, aby vyhovovaly možnostem dětí nebo cílům, které ergoterapeut sleduje⁵⁹

6.4. Dělení ergoterapie

Kubínková a Křížová uvádějí dělení ergoterapie do těchto 4 oblastí⁶⁰ :

- Kondiční ergoterapie
- Ergoterapie cílená na postiženou oblast
- Ergoterapie zaměřená na pracovní začlenění
- Ergoterapie zaměřená na výchovu k soběstačnosti

Ergoterapie zahrnuje také poradenskou činnost a to s hlavní orientací nejen na pacienta, ale také na jeho rodinné příslušníky. Dále zahrnuje výběr vhodných pomůcek a jejich adaptaci na individuální potřeby pacienta.

⁵⁹ KUBÍNKOVÁ, D.; KŘÍŽOVÁ, A. *Ergoterapie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1997. s. 74 – 75.

⁶⁰ KUBÍNKOVÁ, D.; KŘÍŽOVÁ, A. *Ergoterapie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1997. s. 78.

6.5. Ergoterapeut

Ergoterapeut je odborník s vysokoškolským vzděláním. Podle České Asociace Ergoterapeutů provádí ergoterapeut například tyto činnosti:

- Provádí ergoterapeutické vyšetření,
- provádí hodnocení a nácvik běžných denních činností (ADL),
- provádí hodnocení v oblasti pracovních a zájmových aktivit,
- sestavuje krátkodobý a dlouhodobý plán terapie,
- na základě vyšetření aplikuje ergoterapeutické postupy a metodiky v individuální i skupinové terapii,
- ve spolupráci s ostatními odborníky provádí rehabilitaci kognitivních funkcí a nácvik komunikačních a sociálních dovedností,
- doporučuje kompenzační a technické pomůcky a učí pacienty, členy rodiny a ošetrovatelský personál tyto pomůcky využívat,
- podílí se na ergodiagnostickém vyšetření a předpracovní rehabilitaci (tréninku zátěže, vytrvalosti, nácviku pracovních dovedností apod.) a ve spolupráci s ostatními odborníky doporučuje vhodné pracovní a studijní začlenění osob se zdravotním postižením.⁶¹

⁶¹ Zákon č. 242/2004 Sb.

II. Praktická část

Informace potřebné k vypracování praktické části své bakalářské práce jsem shromažďovala ve Speciální základní škole v Poděbradech. Po dohodě s paní ředitelkou Květou Husovou jsem měla možnost navštěvovat výuku a sledovala zaměstnance a terapeuty při práci se zdejšími žáky. Aby má práce byla kompletní, při každé terapii jsem požádala odborně proškolenou osobu o doplňující informace k tématu. Praktickou část jsem doplnila i řadou fotografií, pořízených v rámci pozorování.

Mým cílem bylo zjistit, které terapie jsou v Základní speciální škole v Poděbradech provozovány a jakým způsobem jsou prováděny. Dále jsem porovnála, jak se liší praxe od teorie, kterou jsem popsala v teoretické části své práce. Svou pozornost jsem zaměřila na to, jak děti při terapiích reagují a jestli jsou jim tyto aktivity příjemné. Pozorovala jsem především průběh samotné terapie a to, jak děti při nich spolupracovaly.

7. ZÚČASTNĚNÉ POZOROVÁNÍ

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila pozorování. Zúčastněné pozorování definuje Miroslav Disman jako: „*Styl výzkumu, ve kterém výzkumník participuje na každodenním životě lidí, které studuje.*“⁶² Hlavním rysem této metody je to, že výzkumník se vyskytuje uvnitř skupiny, kterou pozoruje. Je ale nutné rozlišit, do jaké míry pozorovatel se skupinou participuje a zda členové skupiny vědí, že je pozorovatel.

Miroslav Disman uvádí tyto kategorie⁶³:

- *Úplný pozorovatel* - identita pozorovatele je zkoumané skupině známa. Jeho přítomnost může ovlivnit chování pozorovaných osob.

⁶² DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2008. s. 305.

⁶³ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2008. s. 305.

- *Pozorovatel jako participant* – výzkumník je v sociální interakci se členy skupiny, ale nepředstírá, že je skutečným členem.
- *Participant jako pozorovatel* – výzkumník plně participuje na životě skupiny, ale zároveň nezatajuje, že dělá výzkum.
- *Úplný participant* – výzkumník přijímá plně roli člena skupiny.

Stupeň ztotožnění s prostředím, které studujeme, může být různý. Tyto kategorie nelze vnímat jako přísně ohraničené.

Stylizovala jsem se do role *Pozorovatel jako účastník*. Tato kategorie je v odborné literatuře charakterizována takto: „*Pozorovatel jako účastník funguje spíše jako tazatel. Provádí pozorování, ale málo se zúčastňuje dění ve skupině. Ostatní jsou si vědomi jeho totožnosti.*“⁶⁴

8. SPECIÁLNÍ ZÁKLADNÍ ŠKOLA **V PODĚBRADECH**

Speciální základní školu v Poděbradech navštěvují děti se speciálními vzdělávacími a výchovnými potřebami. Základní vzdělání formou různých vzdělávacích programů je zde poskytováno dětem ve věku od 5 do 18 let.⁶⁵

Škola zajišťuje vzdělání dětem s mentálním postižením všech stupňů, dětem s tělesným postižením, se smyslovým postižením, dětem autistickým a s autistickými rysy, s narušenou komunikací nebo s výchovnými problémy. Školu dále navštěvují děti s vývojovými poruchami učení těžšího stupně (dyslexie, dysgrafie, dysortografie,

⁶⁴ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. s. 191.

⁶⁵ Podle § 37 odst. 1 zákona č. 561/2004 Sb. lze začátek povinné školní docházky odložit nejdéle do zahájení školního roku, v němž dítě dovrší osmý rok věku. O odkladu školní docházky rozhoduje ředitel školy na základě písemné žádosti zákonného zástupce dítěte, která musí být doložena doporučujícím posouzením příslušného školského poradenského zařízení a odborného lékaře.

dyskalkulie), děti trpící hyperkinetickým syndromem, projevujícím se poruchou pozornosti, děti se sníženou schopností soustředění nebo děti s více vadami.

Logo Speciální základní školy v Poděbradech

Zdroj: www.spec-skola.cz

V současné době má škola 13 tříd, do kterých jsou děti rozděleny s ohledem na jejich věk a způsob vzdělávání, který je pro ně nejvhodnější. Funguje zde rehabilitační třída, přípravný stupeň základní školy speciální, třídy základní školy speciální všech ročníků, dvě třídy pro děti s více vadami, třídy základní školy praktické všech ročníků a dvě třídy pro děti s PAS (poruchou autistického spektra). Výsledky vzdělávání v základní škole speciální se hodnotí slovně.

Na škole je k dispozici odpolední družina s rozmanitým programem, bohatá nabídka mimoškolních činností (sportovní, počítačový, keramický, výtvarný a hudební kroužek), individuální rehabilitace a zdravotní tělesná výchova za účasti fyzioterapetky, či logopedická péče ve spolupráci s klinickou logopedkou. Žáci se zúčastňují arteterapie, muzikoterapie, canisterapie, trampoterapie, aromaterapie a barevné terapie. Pravidelně navštěvují psychorelaxační místnost a multismyslovou místnost – snoezelen. Speciální základní škola v Poděbradech organizuje i návštěvy plaveckého bazénu a solné jeskyně.

Speciální základní škola v Poděbradech pořádá pro děti výlety a každoroční pobyty na škole v přírodě. Oblíbené jsou i návštěvy různých kulturních akcí, ale například i školního statku zemědělské školy v Poděbradech.

V rámci projektu „Společná setkání“ jsou realizovány i integrační aktivity. Jedná se konkrétně o setkávání a vzájemné poznávání dětí ze Speciální základní školy a jejich

vrstevníků z jiných škol a okolí. Hlavním cílem takového projektu je, aby děti poznaly a respektovaly svět lidí s postižením, navázaly vzájemné vztahy a podpořily tak integraci jedinců s postižením do kolektivu.

Setkání tohoto druhu se konají každý měsíc přímo v budově školy. Setkání je vždy zaměřeno tématiky a probíhá dle připraveného programu. Nejprve proběhne prohlídka školy s odborným výkladem a poté se žáci rozdělí do jednotlivých tříd. První dvě vyučovací hodiny se aktivně podílí na průběhu výuky. Následuje společná pracovní-výtvarná činnost a děti si poté odnáší domů své výrobky.

Ve škole jsou zaměstnávány pouze osoby se vzděláním v oblasti speciální pedagogiky. Vyučování probíhá ve třídách s menším počtem dětí. Tím pádem je jim věnována péče a pozornost, kterou potřebují pro co nejefektivnější výsledky práce. Pedagogové sestavují pro své žáky individuální výchovně vzdělávací programy tak, aby odpovídaly co nejvíce potřebám každého jednotlivce. Velkou výhodou je, že v minulých letech proběhla rozsáhlá rekonstrukce školních prostor školy a bylo tak vybudováno bezbariérové prostředí, které umožňuje i nemobilním dětem vzdělávat se v moderně vybavených učebnách.

Prostředí školy i vztahy mezi zaměstnanci, rodiči a dětmi mě mile překvapily. Ve škole panuje klidná a přátelská atmosféra. Výzdoba na chodbách i ve třídách je stylizována vždy k určitým příležitostem nebo ročním obdobím. Škola na mě působila útulným a příjemným dojmem.

Při základní škole vzniklo i občanské sdružení *Přístav*. Jde o nestátní neziskovou organizaci, která se zabývá podporou dětí s postižením a jejich rodičů. Mezi její hlavní činnosti patří též snaha o integraci dětí s handicapem mezi většinovou společností. Občanské sdružení *Přístav* sdružuje především rodiče a učitele, ale i jiné osoby a společně se snaží o to, aby škola byla vybavena i méně běžnými a finančně náročnějšími pomůckami. Mezi ty patří například: motomed, PC s dotykovou obrazovkou, schodolez, rehabilitační pomůcky.

Logo Občanského sdružení Přístav v Poděbradech

Zdroj: www.spec-skola.cz

„Hlavním cílem sdružení je připravit dětem takové prostředí, které by co nejdříve rozvíjelo jejich osobnost po stránce fyzické i psychické a zároveň pomoc rodinám těchto dětí se co nejsnadnějším způsobem zařadit do běžného života.“⁶⁶

Velká část dětí ze Speciální základní školy využívá služeb sdružení *Centrum pro všechny*. Toto občanské sdružení, založené roku 2005, přináší dětem možnost zúčastňovat se integračních aktivit, volnočasových aktivit a outdoorových aktivit. Centrum pro všechny se zaměřuje na pořádání táborů, integračních víkendových pobytů, víkendových akcí se zaměřením na výtvarný projev, ale zprostředkovává i tzv. respitní péči⁶⁷. Dobrovolníci mohou prostřednictvím této organizace nabídnout pomoc při hlídání postižených dětí.⁶⁸

Logo sdružení Centrum pro všechny v Poděbradech

Zdroj: www.centrumprovsechny.cz

⁶⁶ *Speciální ZŠ U Bažantnice* [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. O škole. Dostupné z WWW: <<http://www.spec-skola.cz/oskole.html>>.

⁶⁷ V projektu respitní péče se snaží Centrum pro všechny zajistit hlídání postižených dětí a mládeže. Tato asistenční péče je vykonávána bezplatně v době studijního volna dobrovolníky.

⁶⁸ *Centrum pro všechny* [online]. Bez data publikování [cit. 2010-03-14]. Naše organizace. Dostupné z WWW: <<http://www.centrumprovsechny.cz/organizace.php>>.

8.1. ERGOTERAPIE S ARTE PRVKY

Jako první popíši poznatky z pozorování při hodinách paní učitelky Venduly Šukalové. Na zdejší škole působí jako třídní učitelka ve třídě speciální školy pro děti s více vadami. Je absolventkou kurzu arteterapeutické diagnostiky a věnuje se především speciálně pedagogické péči se zaměřením na výtvarné techniky. Své vysokoškolské studium zaměřuje též na arteterapii a ergoterapii.

Podle věku a rozvrhu se děti, které se účastní odpoledních hodin výtvarné tvorby, dělí na dvě skupiny. První skupina se skládá z dětí z vyšších ročníků základní školy praktické a speciální. Druhá skupina je tvořena dětmi s autismem, z přípravného stupně, ze tříd s více vadami a z prvních dvou ročníků praktické školy.

Výuka na Speciální základní škole v Poděbradech je rozpracována do tematických měsíčních plánů. Jedná se o oblasti vztahující se k období, které právě děti prožívají a k činnostem a informacím z každodenního, praktického života. Tedy například na jaře se učí o květinách, zvířatech a jejich mláďatech, zpívají a poslouchají písně o jaru, povídají si o práci na zahrádce nebo o počasí, které se k jaru vztahuje. Ve všech předmětech jejich rozvrhu se objevují prvky daného tématu.

Již z názvu této kapitoly vyplývá, že na zdejší škole není provozována klasická forma arteterapie s diagnostickými účely. Vendula Šukalová hovoří spíše o „*ergoterapii s arte-prvky*“. Není to pravidlem, ale často si děti vyrábí při této hodině pomůcky do výuky, nebo spíše doplňují svými výtvarnými výtvary téma, které zrovna při výuce probírají.

Pracovní činnost trvá šedesát minut. Vyučující má před hodinou vymyšlenou náplň práce a připraveny materiály a pomůcky. Důkladná příprava před hodinou je důležitá, protože pedagogové chtějí dát dětem vybrat z více materiálů nebo barevného provedení výrobku. Paní učitelka vždy děti při začátku hodiny seznámí s tématem a tím, jaká práce je čeká. Byla vidět snaha důkladně dětem vysvětlit a popsat, jaký výrobek nakonec vznikne a co si odnesou domů. Zde jsem se setkala s rozdílem mezi arteterapií popsanou v teoretické části a mezi výtvarnou terapií prováděnou ve zdejší škole.

Vendula Šukalová se k tomu po hodině vyjádřila takto: „*Motivační fáze je velice důležitá. Děti se více snaží, když vědí, že si odnesou domů hotový výrobek. Budou ho moci dát rodičům nebo babičce. Motivací je zde vize konečného výrobku, oproti klasické arteterapii, při níž není konečný výsledek důležitý.*“

Tento fakt potvrzuje i to, že ve zdejší škole je arteterapie sloučena s ergoterapií. Děti se v takových hodinách učí především pracovat samostatně, dokončit rozpracovanou činnost, uklidit si po sobě pracovní místo, apod. Současně ale mají možnost pracovat s různými druhy materiálů, mohou si vybírat barvy, které použijí výtvarně se realizovat dle chuti, nálady a pocitů.

Po úvodní, tzv. motivační, části hodiny následuje vlastní činnost. Dětem, u nichž to fyzický stav vyžaduje, může vyučující upravit pracovní plochu pomocí výškově nastavitelných sklopných desek, které jsou součástí speciálně upravených školních lavic. Další pomůcky, které dětem usnadňují práci, jsou například protiskluzové podložky na deskách lavic, nebo štetce se silnější rukojetí, které se snadněji drží v ruce. Vzhledem k tomu, že skupiny nejsou moc sourodé, schopnosti jednotlivých dětí jsou odlišné. Proto vyučující musí některým jedincům pomoci, nebo těm rychlejším práci přidat.

Byla jsem přítomna na hodině, kdy děti vyráběly vánoční stromek s ozdobami. V prvním týdnu bylo cílem hodiny vyrobit ozdoby. Na nastříhané čtverečky papíru jsme nanесли lepidlo a poté jsme přilepovali různé druhy koření (kmín, kari, hřebíček). Tato práce byla pro děti zajímavá a bavila je, protože mohly poznávat strukturu koření, jeho tvar a vůni. Při lepení procvičily děti jemnou motoriku, která je důležitá pro psaní i sebeobsluhu v běžném životě každého z nás.

Pro nácvik každodenních činností a prací v domácnosti, nebo osvojení si základních návyků, je ve škole zřízena moderně vybavená učebna. Provizorní domácnost věrně simuluje rodinný byt. Nechybí ani pračka, vysavač, televize, žehlicí prkno, trouba, dřez a nádobí.

Další týden si děti nejprve zopakovaly, co mají již hotové a co je čeká. Rozstříhaly různě dlouhé proužky, které postupně nalepily na čtvrtku (v pořadí od

nejdelšího po nejkratší). Takto srovnané proužky, znázorňující vánoční stromek, zdobily ozdobami z koření z minulého týdne. Děti si mohly vybrat barvu lýka, které paní učitelka provlékla čtvrtkou a vytvořila tak obrázek na zeď.

Měla jsem možnost vést tento odpolední kroužek samostatně. Jednalo se o skupinu, složenou z dětí vyšších ročníků základní školy praktické. Bylo pro mě dost obtížné vymyslet náplň hodiny tak, aby si žáci mohli vybrat z více variant materiálů a barev, ale zároveň aby se práce dala zvládnout za 45 minut. Nakonec jsem se rozhodla pro výrobu sněhuláků. Připravila jsem šablony, které si děti obkreslily a vystřihly, potřely je lepidlem a měly na výběr, jestli je polepí vatou, kuličkami z toaletního papíru nebo ubrousků. Poté si vybraly, jakou barvu hrnce na hlavu sněhuláka použijí a jaký druh papíru. Nakonec vystřihly a nalepily nos z papíru, z knoflíků oči a do rukou vložily sněhulákům koště, které jsme společně vyrobili z malých větviček, svázaných provázkem z přírodního materiálu.

Při vymýšlení práce jsem dbala na to, aby měly děti možnost pracovat s více druhy materiálů a také, aby si mohly samy vybrat, co se jim líbí a co je jim příjemné. Při práci jsme poslouchali písničky se zimní tematikou a vyprávěli si o zimě. Chtěla jsem žákům připravit co nejucelenější hodinový program se zábavným obsahem.⁶⁹

Řekla bych, že ve Speciální škole Poděbrady mají děti dostatek příležitostí k tomu, aby pracovali s různorodými materiály, barvami a výtvarnými technikami. Chodby jsou vyzdobeny řadou hezkých prací od samotných dětí. Výrobky z keramiky připravují žáci v keramické dílně s pecí. Zde vznikají krásné ozdoby na stromek nebo postavičky a šperky⁷⁰. Práce s hlinou je pro děti příjemný a oblíbený způsob relaxace.

Účast v hodinách ergoterapie s arte prvky, pro mě byla přínosná. Pozorovala jsem přístup žáků k práci, jejich schopnost soustředit se, vytrvale pracovat a chuť mít hezký finální výrobek. Současně jsem se zaměřila i na přístup učitele k dětem a na jejich reakce a vzájemné vztahy. Příjemně na mě působila atmosféra, která panovala při každé hodině, kterou jsem navštívila. Děti byly uvolněné, když jim nebylo něco jasné nebo jim některá činnost dělala problémy, neváhaly požádat paní učitelku o pomoc nebo

⁶⁹ Příloha č. 7

⁷⁰ Příloha č. 8

o radu. Dokonce si pomáhaly navzájem. Myslím si, že je důležité, aby si děti s jakýmkoliv handicapem dokázaly říct o pomoc a již od školního věku navazovaly a posilovaly mezilidské vztahy.

Komplexnost těchto hodin byla fascinující. Nejen, že se děti odreagovaly při výtvarné práci, ale vždy se dozvěděly nové informace k tématu, které je aktuální v jejich výuce a nenásilně sbíraly vědomosti. Nakonec nechyběla pochvala za hezký výrobek a poté, co si uklidily své pracovní místo, mohly jít domů pochlubit se rodičům. Bylo jasně vidět, že je tyto hodiny baví a pokaždé se na ně těší.

8.2. CANISTERAPIE

Další oblíbená terapie, která je poskytována žákům na Speciální základní škole, se nazývá canisterapie. Iva Bajtlerová dochází každé pondělí do školy a se svými psy postupně navštěvuje všechny třídy. Iva Bajtlerová je klinickou logopedkou. Canisterapii poskytuje v rámci své praxe v soukromé ordinaci. Své bohaté zkušenosti prezentuje na konferencích, vyučuje a vede kurzy canisterapie. Vystudovala speciální pedagogiku na Univerzitě Karlově v Praze a první canisterapeutické zkoušky složila v roce 1998 v Německu.

S canisterapií jsem se poprvé setkala ve zdejší základní škole, při plnění praxe. Tu jsem absolvovala ve třídě s poruchou autistického spektra. Právě zde jsem byla přítomna při canisterapii poprvé a potom ještě několikrát. Tato terapie mě velmi zaujala a jsem ráda, že jsem mohla při zpracování praktické části své bakalářské práce pozorovat podrobně práci canisterapeutů, reakce dětí a interakci mezi canisterapeuty, psy a dětmi.

Den byl jako vždy zahájen v malé třídě, kde Iva Bajtlerová vedla hodinu logopedie za účasti psa. Cílem takové lekce je především rozvoj oromotoriky (pohyby mluvidel), jazyka a rtů. Pomocí obrázků a názorných ukázek na psovi procvičovala dívka také správné dýchání a artikulaci.

Při individuální canisterapii se terapeutka, se svou kolií Aireen, zaměřila na práci s chlapcem, který má vážné problémy s vyprazdňováním a trpí bolestmi.

Masírování břicha psím jazykem působí velmi příznivě na lidské zažívání. Canisterapeutka namazala oblast spodního břicha mazacím sýrem a přivolala Aireen, která se neprodleně dala do jeho olizování. Rodiče samozřejmě s terapií souhlasí a velmi její účinky chválí.

Iva Bajtlerová se k tématu vyjádřila takto: *„Pacientům, jimž křeč v břiše znemožňuje se přirozeným způsobem vyprázdnit, se dávají před canisterapií čisté pleny a kontrolují se po skončení. Obvykle bývají plné. Málokdo ze zdravých lidí si dokáže představit, jaké je to pro pacienta v tomto stavu vítězství. Stejně tak pro tým, který o něj pečuje.“*

Ve třídě přípravného stupně speciální školy je nejčastěji náplní canisterapeutické hodiny nácvik úchopů, otevírání krabiček a zipů, posilování mimických svalů, práce s granulemi různých tvarů, ale samozřejmě i hlazení psa. Úkolů, které děti postupně plní, je celá řada. Vždy se canisterapeut řídí individuálními potřebami každého jedince a jeho schopnostmi. Nejčastěji se opakovalo například to, že canisterapeut zavře do penálu granule pro psa a dítě penál musí otevřít, granuli uchopit a psovi ji podat. Pokud to stav dítěte dovoluje, stíží terapeut úkol a dítě musí vybrat konkrétní tvar nebo barvu granule, kterou psovi dá.

Děti perfektně spolupracovaly s terapeutkou především při plnění následujícího úkolu. Cílem bylo uchopit piškot jemně pusou (pomocí rtů, ne zubů) a podat ho psovi. Na každém bylo vidět, jak se baví a chce psovi podat piškot co nejlépe. Stejně zábavné, ale již trochu obtížnější byla pro děti situace, kdy canisterapeut pokladl tělo dítěte granulemi a pes si je postupně bral. Pro některé z dětí byl problém ležet na zemi a v klidu čekat až si pes granule vezme. V teoretické části jsem tuto aktivitu zmínila jako tzv. granulování.

Po canisterapii je většina dětí vždy v dobrém rozpoložení. Při kontaktu se psem si cvičí svůj hmat, rozvíjejí jemnou i hrubou motoriku a dochází i k motivaci v řečové oblasti. Děti se snažily na psa volat, opakovaly jeho jméno a dávaly mu povely.

S jinou formou canisterapie jsem se setkala ve třídách speciální školy. Zde je pes využíván spíše jako „učební pomůcka“. V teoretické části jsem tuto formu canisterapie

popsala jako AAE (Animal assisted education). Canisterapeutka zaujme roli učitele a povídá si s žáky o psech. Hovoří o tom, jak mohou vypadat, jakou mají srst (barva, délka), jak se o psa starat. Součástí hodiny bylo i to, že si děti mohly vyzkoušet zapnout psovi obojek a vodítko, projít se s ním po třídě, nebo ho učesat.

Děti si tak nenásilnou formou osvojují vědomosti. Například jestli se pes rodí osrstěný, jestli vidí, kdy se mu mění zuby a jestli je vůbec od začátku má apod. Tato hodina byla zajímavá, zábavná a poučná. Nedalo se přehlédnout, jak pozitivně působí přítomnost psa na koncentraci žáků a na jejich chuť spolupracovat s učitelem i terapeutem.

V další třídě byl průběh canisterapie opět zcela odlišný, než v předešlých dvou. V úvodu si děti s paní učitelkou zopakovaly, co si o psech vyprávěly minulou hodinu a co s nimi dělaly. Následovala část, kdy děti pracují s krabičkami různých tvarů a pokouší se je otevřít a dát psovi pamlsk.⁷¹ Potom canisterapeutka zahájila činnost se psem. Přirovnala bych to spíše k tělesné výchově se psem nebo relaxaci se psem. Pár dětí si kleklo na zem a pes je přeskakoval. Nebo se děti postavily za sebe a on je podbíhal. V této hodině bylo důležité, aby žáci byli ukáznění a poslouchali pokyny canisterapeutky a učitele.

Několik dětí muselo překonávat počáteční strach ze psa. Terapeut nenutí dítě k tomu, aby si se psem hrálo nebo s ním spolupracovalo. Je ale opravdu zajímavé, jak pes sám o sobě působí motivačně. Skoro každé dítě, které se zprvu projevovalo nejistě nebo vystrašeně, se na konci hodiny k psovi přiblížilo a začalo s ním komunikovat.

Canisterapie v každé jednotlivé třídě netrvá dlouho. Je tomu tak kvůli dětem, ale i kvůli psovi. Při mém prvním pozorování jsme navštěvovali děti se štěnětem, které se ještě nedokázalo dlouho koncentrovat a pracovat vytrvale. Při dalších návštěvách již byli přítomni i jiní psi, kteří mají větší praxi.

⁷¹ Příloha č. 2

K tomu, aby si mohl terapeut a učitel připomenout průběh minulých terapií, slouží „*Canisterapeutické metody a cíle*“⁷². To je formulář, do kterého si lze podrobně zaznamenávat všechny informace o canisterapii – jak individuální, tak i skupinové.

Sama jsem milovnicem psů a již několikrát jsem na sobě pocítila jejich blahodárný vliv na lidskou psychiku. Každá z hodin canisterapie, kterou jsem navštívila v rámci svého pozorování, ve mně vyvolala velmi silné emoce. V budoucnosti speciálně pedagogického vzdělávání bych ráda viděla canisterapii ne jako prvek nadstandardní péče a výjimku, ale upřímně doufám, že se touto s terapií budeme setkávat v každodenní praxi.

8.3. MUZIKOTERAPIE

Muzikoterapii jsem pozorovala ve třídě přípravného stupně speciální školy. Terapie je vždy zahájena tzv. „*kruhem ticha*“. Děti se posadí na koberec a potichu poslouchají zvuky, které přichází z venku. Dochází tak k rozvoji sluchového vnímání a fonemického sluchu, který je třeba především k rozvoji řeči. Pokud zrovna nepřichází zvuky z venkovního prostředí, pomůže si paní učitelka tím, že pustí vodu z vodovodu apod. Muzikoterapii vede Pavlína Zachová, která zde působí i jako vedoucí a učitelka v rehabilitační třídě.

Přivítání je oblíbenou částí terapie. Terapeutka si připraví kytaru a začne hrát písničku „*Pozdrav slunci*“⁷³. V tomto případě jde o spojení hudby a pohybu. Děti zpívají nebo odřikávají slova a doplňují je naučenými pohyby.

Při muzikoterapii ve zdejší škole je využívána celá řada nástrojů, především ze skupiny tzv. „*Orffových nástrojů*“⁷⁴. Mezi ně patří triangl, ozvučná dřívka, rolničky, zvonkohry, metalofony a různé malé bicí nástroje (bonga, bubínky, tamburína). Oblíbený je například xylofon, protože při hře na něj pracují děti s barvami a mohou zahrát melodii i bez znalosti not. Za další výhodu hry na xylofon je považován trénink koordinace „*oko – ruka*“ a samozřejmě i trénink úchopu paličky.

⁷² Příloha č. 12

⁷³ Příloha č. 11

⁷⁴ Německý skladatel a pedagog Carl Orff, 1895- 1982. Prosazoval spojení hudební a pohybové výchovy. Výraz „*Orffovy nástroje*“. Své idee publikoval v díle *Musik für Kinder*.

Jak jsem se v teoretické části zmiňovala, nejsou využívány pouze klasické hudební nástroje, ale i předměty denní potřeby. Ve Speciální základní škole v Poděbradech je jedním z těchto nástrojů valcha. Hrou na ni procvičují děti jemnou motoriku a dochází k uvolnění křečí a sevření končetin. Nejprve vysvětlila paní učitelka dětem, na co se valcha v běžném životě používá a názorně ukázala jak. Potom začala hrát na kytaru písničku a děti jedno po druhém ji zkusily doprovázet hrou na valchu.

Při jedné z muzikoterapií, kterou jsem navštívila, zpívaly děti slova básničky na melodii známé písničky. Existuje mnoho her, které se dají při muzikoterapii s žáky hrát. Jednou z nich je například ta, při které děti zpívají na známou melodii odpovědi na otázky. Zhudebněné básničky a říkanky doprovázely děti s nadšením i pohybem. Při hudební výchově je kladen důraz na znalost textů, not a hudební teorie. Při muzikoterapii je spíše poskytován dětem prostor pro vyjádření svých pocitů a pro improvizaci s hudbou.

Spojení hudby a pohybu je hlavním prvkem muzikoterapie ve Speciální základní škole v Poděbradech. Děti, které mají problém s mluvením a zpíváním, vyjadřují text pomocí rukou. Každou hodinu se naučí novou část písničky a v úvodu další hodiny se už těší, jak na to opět navážou. Při muzikoterapii působily děti vesele, uvolněně a projevovaly zájem o hudbu a hudební nástroje. I receptivní forma muzikoterapie (poslech reprodukováné hudby, nebo hry na kytaru či klavír) je v této škole provozována. Poslech hudby je ale pro žáky náročnější a tak ne vždy tiše poslouchaly. Některé z nich se snažily hudbu doprovázet na nástroje, jiné zpívaly. Vždy ale dávaly průchod svým pocitům a náladám. Myslím si, že o to jde v muzikoterapii především.

8.4. CHIROFONOTIKA, TIBETSKÉ MÍSY

S touto terapeutickou technikou jsem se setkala poprvé. Jedná se o terapii, která spojuje vyslovování hlásek a provádění masážního pohybu. Speciální pedagog nebo terapeut tedy provádí současně tyto dva úkony tak, aby napodoboval proudění vzduchu, vznikající v ústech při vyslovování příslušné hlásky.

Dítě leží na podložce a terapeutka vysloví hlásku L. Při L. začíná masážní pohyb mezi lopatkami a stejně tak, jak se vzduch láme o jazyk a proudí z úst dvěma proudy, rozchází se ruce terapeutky a končí na pažích dítěte. Proudění vzduchu v ústech se přenáší odpovídajícím způsobem masážními tahy na tělo. Při každé hlásce proudí vzduch jinak a tak každá hláska vyžaduje jiné vedení tahu. Masáže spojené s ostatními hláskami prováděla terapeutka i na pažích nebo nohách. Tvar tahu, teplo i tlak, který se několikrát opakuje, pomáhá dítěti vnímat hlásku lépe a intenzivněji, než když ji pouze slyší. Spojení vnímání uchem a tělem je velmi účinné. Klienti se při chirofonetice uvolnili a následkem tlaku masážního pohybu vydávali také zvuky podobné jednotlivým hláskám.

Fyzioterapeutka Radka Šindílková pracuje nejčastěji ve zdejší rehabilitační třídě. Při mém pozorování mě seznámila s dalším zajímavým terapeutickým nástrojem – s *tibetskou mísou*⁷⁵.

Tibetské zpívající mísy mohou mít různé tvary a velikosti. Při hře na tibetskou mísu vznikají tóny, které působí relaxačně a uklidňují lidské tělo i mysl. Existuje několik způsobů jak tibetskou mísu při terapii použít. Může být položena vedle ležícího dítěte a působit pouze svým zvukem. Další variantou je to, že se mísa položí mezi lopatky nebo na kříž a terapeut na ni hraje. Nejen že tak stimuluje lidskou mysl svým zvukem, ale vydává i slabé vibrace, které uvolňují svaly.

Tibetské mísy navozují stav meditace a klidu a jejich působení je maximálně příjemné. Požádala jsem zdejší fyzioterapeutku, zda bych mohla okusit účinky tibetské mísy na vlastním těle. Položila jsem se na břicho a tibetskou mísu mi terapeutka umístila mezi lopatky. Po úderu do boční stěny a následném točení paličkou po vnějším okraji, začala mísa, jak se říká „zpívat“. Její zvuk je příjemný a uklidňující. Vibrace, které mísa vysílala, uvolňovaly mé zádové svaly. Měla jsem pocit, že mě zahřívají.

⁷⁵ Příloha č. 6

Bylo to velice příjemné a uvolňující. Myslím si, že tibetské mísy by měly být součástí každé rehabilitační třídy. Jejich působení na tělo i duši je nesporné. Stačí jen, aby děti klidně ležely, a terapeut může pomocí mísy navodit stav relaxace, uvolnění a odpočinku. Tibetské mísy bývají používány i v rámci muzikoterapie.

8.5. TRAMPOTERAPIE

Žáci Speciální základní školy v Poděbradech mají k dispozici venkovní trampolínu a velkou vnitřní trampolínu.

Občanské sdružení Přístav, o kterém jsem se zmínila v úvodu praktické části, se věnuje trampoterapii ve speciální pedagogice již několik let. Skákat na trampolíně chodí děti ze všech tříd, pokud jim to zdravotní stav dovoluje. Vnitřní trampolína je opatřena uzavíratelnou sítí, která chrání před vypadnutím.

Na trampolínu vstupují děti jednotlivě a mohou si skákat sami nebo s pomocí terapeuta či pedagoga. Jedinci, kteří nemohou stát na nohách nebo neudrží rovnováhu, zaujímají na trampolíně různé polohy podle toho, jak jim to vyhovuje. Trampoterapie je vhodná i pro těžce tělesně postižené a vozíčkáře. Samotný pobyt na trampolíně (lezení, otáčení se) je dobrým prostředkem k posilování svalstva a zvyšování tělesné odolnosti. Skákání na trampolíně pomáhá dětem rozvíjet koordinaci, sebeuvědomění si svého těla a především slouží jako prostředek k rehabilitaci. V neposlední řadě je důležitý taky kladný vliv na dětskou psychiku a to především antidepresivní a relaxační. Například nesoustředěný chlapec vstupoval na trampolínu se špatnou náladou a rozhořčený. Po pár minutách na trampolíně se uvolnil, na problémy zapomněl a jak se říká „vybil energii“. Po trampoterapii mohl pokračovat ve výuce.

Děti ve Speciální základní škole v Poděbradech mají cvičení na trampolíně moc rády. Tato forma pohybu je pro ně zábavná a vždy se na tuto činnost těší. Díky záchranné síti a dodržování předepsaných pokynů dle řádu, je skákání na trampolíně bezpečné. Cvičení na trampolíně za účasti proškoleného terapeuta má pro děti velký význam, protože se cviky cíleně mohou soustředit na konkrétní problém.

8.6. SNOEZELLEN

Ve Speciální základní škole v Poděbradech nechybí ani multismyslová místnost „snoezelen“. Přestože původně byly tyto místnosti zřizovány především pro lidi s hlubším mentálním či kombinovaným postižením, v současnosti navštěvují snoezelen i ostatní žáci, například z praktických tříd speciální školy. Místnost slouží pro využití volného času, pro relaxaci, stimulaci a rozvoj smyslů. Využívá se i v situacích, kdy se děti nesoustředí, nebo je jejich chování agresivní.

Dominantou zdejší místnosti je vodní postel o rozměrech přibližně 205 x 185cm. Okna jsou zakryta tmavou fólií, aby denní světlo nerušilo žáky při relaxaci. Na policích stojí různobarevné lávové lampy a svícný s vonnými oleji. Na stropě je nainstalováno světlo, které vytváří na stěnách místnosti stíny mnoha tvarů. Samozřejmě nesmí chybět ani hudební kulisa. Při této terapii je využívána reprodukováná hudba, nejčastěji nahrávky harfy, moře, zvuků z lesa nebo další relaxační melodie a tóny.⁷⁶

Délka terapie se pohybuje okolo 45 minut. Na začátku vede učitel s žáky klidnou konverzaci, aby se uklidnili. Důležité je, aby byla zachována příjemná atmosféra. Díky vodní posteli dochází k uvolnění svalů a celého těla.

Pobyt v této místnosti je opravdu příjemný. Poklidná atmosféra a odpočinek na vodní posteli působí jako zdroj energie. Celkově bych hodnotila snoezelen jako výborný prostředek k relaxaci a uklidnění. Pokud nechtějí žáci pouze ležet a poslouchat hudbu, hovoří s nimi učitelé o různých nenáročných a příjemných tématech.

⁷⁶ Příloha č. 1

Závěr

Díky spolupráci se Speciální základní školou v Poděbradech jsem měla jedinečnou možnost nahlédnout do prostředí, které pro mě bylo do této doby naprosto neznámé. Během mého studia na základní škole nás učitelé strašivali, že když budeme zlobit, půjdeme do zvláštní školy. Vytvořili tak ve mě a v mých spolužácích jistý odstup od této instituce. Ve společnosti je téma speciálního vzdělávání a institucí zabývajících se prací s postiženými lidmi obestřeno řadou mýtů a mylných dojmů. Mnoha lidem se vybaví obrazy ze starých filmů, kde dominují holé stěny, starý nábytek, či dokonce postele s mřížemi. Myslím si, že je třeba tyto falešné a zastaralé představy konečně odsunout do archivu a seznámit veřejnost s moderními metodami, které jsou v současnosti ve speciální pedagogice využívány. Lidé s různými druhy postižení se mohou začlenit do společnosti a žít plnohodnotný život.

Takové seznámení a průřez terapeutickými technikami, které jsou využívány ve speciální pedagogice, bylo cílem mé bakalářské práce. Historie terapií sahá hluboko do dějin lidstva, protože touha pomoci druhým je zakořeněna v každém z nás. S rozvojem lékařství a ostatních věd zaměřených na člověka, prošly i terapeutické přístupy komplikovaným vývojem. V současné době nejsou terapie využívány pouze pro zlepšení fyzického a psychického stavu, ale i k podpoře učení a výchovy dětí s postižením.

Abych se seznámila s využitím terapeutických technik v praxi, uskutečnila jsem výzkum v Speciální základní škole v Poděbradech. Zjistila jsem, že se zde vzdělávají děti od 5 do 18 let. Vyučování je doplňováno řadou terapeutických technik. Konkrétně arteterapií, ergoterapií, canisterapií, muzikoterapií, trampoterapií, snoezelenem či chirofonetikou. Právě při těchto terapiích jsem byla přítomna a měla jsem možnost na vlastní oči vidět, jakých pokroků děti dosahují nebo jak klidně relaxují.

Ze svého výzkumu jsem měla obavy. Po několika návštěvách se ale tento pocit zcela vytratil, protože prostředí, které zdejší pedagogický sbor vytváří, působí velice příjemně, vesele a útulně.

Překvapilo mě, jak rozmanitý den plný zážitků a nových zkušeností děti prožívají. Je tomu tak, protože vyučování je ožívováno různými druhy terapií. Ty pomáhají dětem uvolnit se a relaxovat mezi jednotlivými vyučovacími hodinami, ale také jsou podpůrnými prostředky pro zlepšení fyzického a psychického stavu, či osvojování si vědomostí a vzorců chování.

Propracovanost vzdělávacího systému, propojení s terapiemi a organizace celé školy jsou na vysoké úrovni. Pro žáky je připraven ucelený vzdělávací program, který je sestavován s ohledem na roční období a obsahuje v sobě složky daného tématu. Při vyučování jsou využívány různé pomůcky, které si žáci sami vyrábí v rámci výtvarných nebo pracovních činností, ale i speciálně upravené školní lavice, knihy, nebo například štetce s širokou rukojetí. Při každé terapii, kterou jsem navštívila, jsem shledala shodu s teoretickými informacemi, ale byla jsem seznámena s řadou nových poznatků, které shromáždil terapeut při dlouholeté praxi. Každý terapeut si přizpůsobuje průběh terapie podle konkrétní situace, rozpoložení a schopností svých klientů, v tomto případě dětí.

Ať hovořím o canisterapii, muzikoterapii, trampoterapii či o jiné terapii ze Speciální základní školy v Poděbradech, vždy se mi vybaví šťastné obličejové děti a jejich nadšení. Bylo fascinující, jak děti překonávaly své hranice při motivaci zvířetem, nebo s hudební podporou. Pomocí záznamů ve formuláři „*canisterapeutické metody a cíle*“ jsem mohla sledovat, jak terapeut navazuje na předešlé terapie a opakuje aktivity, jejichž nácvik již proběhl.

Je zřejmé, že terapie nelze provozovat podle přesně stanoveného návodu a aplikovat je plošně na všechny děti s postižením. Hlavní roli zde hrají odborně proškolení pedagogové a terapeuti, kteří s citem přizpůsobují aktivity konkrétní situaci, možnostem a rozpoložení každého jedince. Speciální základní školu v Poděbradech bych uvedla jako ukázkový příklad instituce, kde je dětem poskytována komplexní péče. Na terapii je zde kladen velký důraz a výsledky zdejších žáků hovoří sami za sebe. Jednotlivé děti svými životními příběhy dokazují, že terapeutické techniky jsou ve speciální pedagogice nepostradatelné.

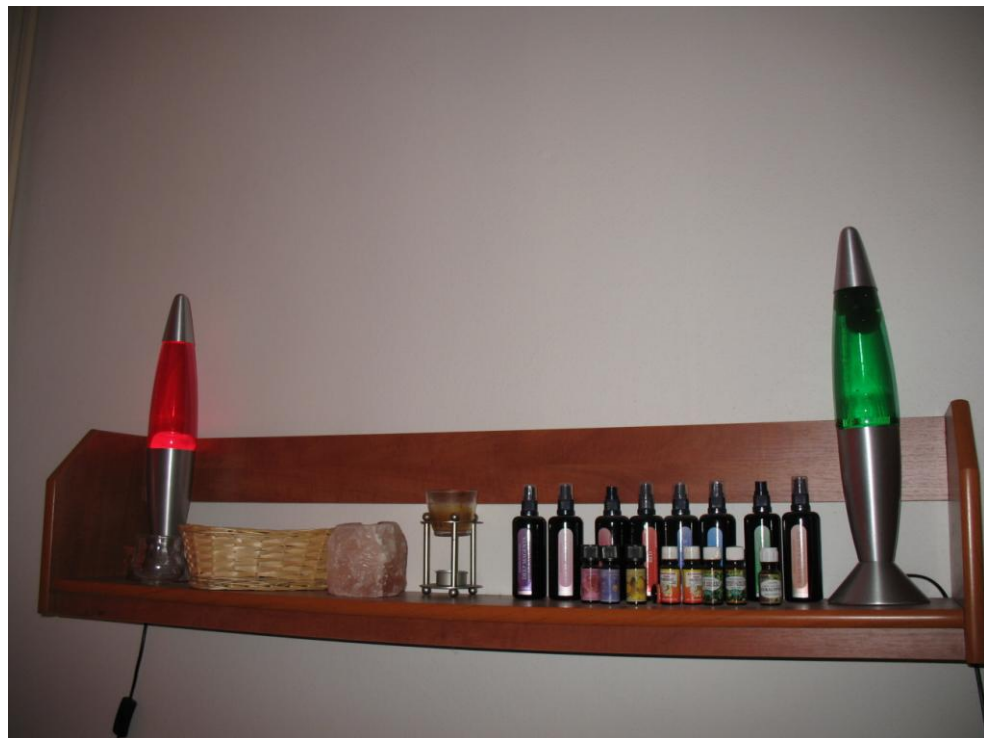
Na úplný závěr bych ráda zmínila, že četba odborné literatury, uskutečnění výzkumu ve Speciální základní škole v Poděbradech a následné zpracování bakalářské práce, mi přineslo mnoho nezapomenutelných zážitků a životních zkušeností. Doufám, že budu mít možnost navštívit i jiné instituce a zúčastnit se terapií, které jsem dosud poznala. V budoucnu bych se velmi ráda k této tématice vrátila, například při realizaci své diplomové práce.

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

- Příloha č. 1 - Fotografie multismyslové místnosti snoezelen
- Příloha č. 2 - Fotografie canisterapie
- Příloha č. 3 - Fotografie muzikoterapie
- Příloha č. 4 - Fotografie smyslového domečku v rehabilitační třídě
- Příloha č. 5 - Fotografie balónkového bazénu v rehabilitační třídě
- Příloha č. 6 - Terapie s tibetskou mísou
- Příloha č. 7 - Fotografie sněhuláků vyrobených v hodině výtvarné činnosti pod mým vedením
- Příloha č. 8 - Fotografie výrobků z keramické dílny
- Příloha č. 9 - Fotografie vánočního stromečku s ozdobami z koření
- Příloha č. 10 - Hra „*Tak si zpíváme...*“ využívaná v muzikoterapii
- Příloha č. 11 - Text písně „*Pozdrav slunci*“
- Příloha č. 12 - Canisterapeutické metody a cíle

Příloha č. 1 – Fotografie multimyslové místnosti snoezelen

Příloha č. 2 – Fotografie canisterapie

Příloha č. 3 – Fotografie muzikoterapie

Příloha č. 4 – Fotografie smyslového domečku v rehabilitační třídě

Příloha č. 5 – Fotografie balónkového bazénu v rehabilitační třídě

Příloha č. 6 – Terapie s tibetskou mísou

Příloha č. 7 – Fotografie sněhuláků vyrobených v hodině výtvarné činnosti pod mým vedením

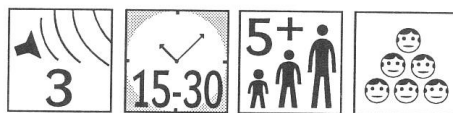
Příloha č. 8 – Fotografie výrobků z keramické dílny

Příloha č. 9 – Fotografie vánočního stroměčku s ozdobami z koření

002 054
„Tak si zpíváme...“

cit pro správnou intonaci
 rytmus, slovní improvizace
 spolupráce

Nejprve hráče naučíme zpívat melodii třeba na slabiku *va*.

Tak tu sedíme

(Z. Šímanovský)

Volně

Tak tu se - dí - me, tak tu se - dí - me,
 tak tu se - dí - me. Háj, hou.

na jednoduché rytmické schéma:

Tak tu se - dí - me

První v kruhu si potom vymyslí na základě tohoto rytmického schématu libovolnou větu. Tu zaspívá a zopakuje a všichni ji znovu zopakují po něm. Takto vytvořenou sloku uzavřou citoslovcem *háj hou*. A na řadě je další hráč v kruhu. Tedy např.:

Sólista: Tak tu sedíme,
 tak tu sedíme.

Všichni: Tak tu sedíme,
 háj hou.

Další po kruhu: Dnes je úterý,
 dnes je úterý.

Všichni: Dnes je úterý,
 háj hou.
 Atd.

POZDRAV SLUNCI

Ukaž dlaně sluníčku - pak je přilož k srdíčku - vystřel šíp až do mraků - voda padá z oblaků - voda hladí naši zem - pára stoupá jako sen – páru vítr rozhání – chyt' ji lehce do dlaní - udělej z ní malý míč - foukni do něj a je pryč!

- *Ukaž dlaně sluníčku* – stoj rozkročný, mírné upažení, dlaně směřují ke slunci
- *pak je přilož k srdíčku* – přiložíme obě ruce na oblast hrudníku
- *vystřel šíp až do mraků* – ruce spojíme dlaněmi k sobě a zvedáme nad hlavu
- *voda padá z oblaků* – prsty obou rukou naznačují padání vody směrem k zemi
- *voda hladí naši zem* – hladíme oběma rukama zem, pohyby do stran a kroužení
- *pára stoupá jako sen* – vlnivými pohyby rukou naznačujeme stoupání páry k nebi
- *páru vítr rozhání* – máváme rukama nad hlavou do stran
- *chyt' ji lehce do dlaní* – obě ruce spojíme v úrovni hrudníku do tvaru “misky”
- *udělej z ní malý míč* – naznačíme kulatý tvar míče
- *foukni do něj* – foukneme do otevřených dlaní, kde leží imaginární míč
- *a je pryč!* – ruce připažíme

CANISTERAPEUTICKÉ METODY A CÍLE

Tým: Datum:

Terapie: individuální skupinová Druh terapie: AAA AAT AAE Hodnotitel:

Hodnocení: 0 bez reakce, 1 náznak spol., 2 cílená spol., 3 cvičení se daří bez výhrad

Jemná motorika	Kontakt se psem		Pamlsky	Nádoby	Péče o psa		Grafomotorika	
	Chůze	Matematické představy první/poslední kdy kdo kde			Přeskoky	Slalom	Stoj na jedné noze	Hledání rozdílů
Hrubá motorika								
Kognitivní funkce								
Zraková percepce								
Sluchová percepce								
Verbalizace								
Polohování	Nohy		Ruce	Bok	Záda	Hlava		
	kyčle	kotníky	dlaně		na boku	na břiše		
	stehna	lýtka	loket					
	kolena	plosky						
Motorika mluvidel	Rty		Jazyk	Čelist	Oko ruka jazyk			
Stimulace vylizování	Orofaciál		Ruka	Noha	Břicho			

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Použitá literatura

- 1) CAMPBELLOVÁ, J. *Techniky arteterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha : Portál, 2000. 199 s. ISBN 80-7178-428-1.
- 2) CASEOVÁ, C.; DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*. Praha : Portál, 1995. 175 s. ISBN 80-7178-065-0.
- 3) DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2008. 372 s. ISBN 978-80-246-0139-7.
- 4) FLICK, U. *An introduction to qualitative research*. London : Sage publications, 2002. 310 s. ISBN 0761974360.
- 5) GALAJDOVÁ, L., et al. *Pes lékařem lidské duše aneb canisterapie*. Praha : Grada Publishing, 1999. 160 s. ISBN 80-7169-789-3.
- 6) HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : Základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- 7) KANTOR, J., et al. *Základy muzikoterapie*. Praha : Grada Publishing, 2009. 295 s. ISBN 978-80-247-2846-9.
- 8) KOPŘIVOVÁ, J.; PIPEKOVÁ, J. *Physical educational activities in relationship to individual types of handicaps*. Brno : Paido, 2003. 23 s. ISBN 80-7315-067-0.
- 9) KUBÍNKOVÁ, D.; KŘÍŽOVÁ, A. *Ergoterapie*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1997. 95 s. ISBN 80-7067-698-1.

- 10) MONATOVÁ, L. *Pojetí speciální pedagogiky z vývojového hlediska*. Brno : Paido, 1996. 77 s. ISBN 80-85931-20-6.
- 11) MÜLLER, O. *Terapie ve speciální pedagogice*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 295 s. ISBN 80-244-1075-3.
- 12) PIPEKOVÁ, J.; VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciálně pedagogické péči*. Brno : Paido, 2001. 165 s. ISBN 80-7315-010-7.
- 13) PROCHASKA, J.; NORCROSS, J. *Psychoterapeutické systémy : průřez teoriemi* . Praha : Grada Publishing, 1999. 479 s. ISBN 80-7169-766-4.
- 14) RENOTIÉROVÁ, M., et al. *Speciální pedagogika* . Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 313 s. ISBN 80-244-1475-9.
- 15) SLAVÍKOVÁ, V., et al. *Tvořím, tvoříš, tvoříme* : . Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2007. 221 s. ISBN 978-80-7290-341-2.
- 16) SLAVÍKOVÁ, V.; SLAVÍK, J.; ELIÁŠOVÁ, S. . *Dívej se, tvoř a povídej!* : artefiletika pro předškoláky a mladší školáky . Praha : Portál, 2007. 194 s. ISBN 978-80-7367-322-2.
- 17) SLOWÍK, J. *Speciální pedagogika* : . Praha : Grada Publishing, 2007. 81 s. ISBN 978-80-247-1733-3.
- 18) *Současná arteterapie v České republice a v zahraničí*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2000. 200 s. ISBN 80-7290-004-8.
- 19) SOVÁK, M. *Nárys speciální pedagogiky*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 232 s. ISBN 14-072-86.
- 20) ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha : Portál, 1998. 246 s. ISBN 80-7178-557-1.

21) VALENTA, M. *Dramaterapie*. Praha : Portál, 2001. 150 s.

ISBN 80-7178-586-5.

22) VODÁKOVÁ, J., et al. *Speciální pracovní výchova a ergoterapie*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2007. 94 s. ISBN 978-80-7290-322-1.

23) ZEZULKOVÁ, E. *Speciální pedagogika : úvod do problematiky* . Ostrava : Ostravská univerzita, 2004. 54 s. ISBN 80-7368-017-3.

Internetové zdroje

www.animoterapie.cz

www.arteterapie.cz

www.canisterapie.cz.

www.canisterapie-zlin.cz

www.centrumprovsechny.cz

www.cs.wikipedia.org

www.dic-saop.cz

www.equichannel.cz

www.hudcova.cz

www.muzikoterapie.cz

www.mzcr.cz

www.msmt.cz

www.pomocnetlapky.cz

www.psiprozivot.cz

www.spec-skola.cz